

Абай

*Шеърлар
ва поэмалар*

*Ғафур Ғулом номидаги
адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент—1970*

Абай Құнанбай ұғли
қардош қозоқ халқининг
буюк шоири ва фатридир.
Абай энг қоронғу
бир замонда дунёга келди
ва оғир изтиробли
бир ҳаёт гувоҳи бўлди.
У буюк сўз устасидир.
Унинг асарларида
ўтмиш аср лавҳалари,
қозоқ ҳаёти гўё кўзгуда
кўрингандай аниқ кўринади.
Абай асарлари
жуда кўп тилларда
жарангламоқда.

Тўлдирилган,
тузатилган
иккинчи нашри

Ўлан

Ўлан — сўзининг ношоси, сўз сараси,
Қийиндан қийинтирар эр доноси,
Тилга енгил, юракка илиқ тегиб,
Теп-текис, силлиқ келсин айланаси.

Сараланмай, булганса сўз ораси,
Бу — оқининг билимсиз, бечораси.
Ҳам оқин, ҳам тингловчи кўпи нодон,
Сўз танимас бу юртининг бир пораси¹.

Сўз боши аввал ҳадис, оят бўлур,
Шираси ҳам маъноси ғоят бўлур.
Пайғамбар ҳам сўзини ўлан қилган;
Ўлан айтай, шоядки кўнглим тўлур.

Ўландай хутба ўқир кекса мулло,
Ўлан айтиб йиғлаган валиюлло,²
Ҳамма ҳам чамасича ўлан ўқир,
Ўлан билан ёзилган калимулло³.

Ўланга ишқимиз бор қадим чоқдин,
Лекин қандай наф бўлар мақтанмоқдин!

---

¹ Бир пораси — бу ўринда бир бўлагини маъносига.

² Валиюлло — оллонинг валиси.

³ Калимулло — оллонинг сўзи, китоб, қуръон.

Ичи зар, сирти кумуш суз яхшисин —
Келиштирар ким ҳам бор мўл қозоқдин?..

Сўзини черлаб сўзласанг ҳар ким сийлар,
Мақол қўшиб сўзларкан кекса бийлар.
Оқинлари беақл, нодон экан,
Бекор сўзини теридай нуқул ийлар.

Қўлида ҳам қўбини, ҳам дўмбира,
Ҳаммага махтон ўқир, қўймас сира.
Улан айтиб хайр тилар элни кезиб.
Сўз қадрини ерга урар, бўлиб хира.

Мол учун сўзни безар, виждон сотар,
Мол учун бўйин эгар, молдай етар.
Мол учун ҳам алдайди, ҳам аврайди,
Э, худо, шу оқинлар қачон қотар?

Бойларини махтай бериб сўз қолмапти,
Улан айтиб, мол йиғиб, бой бўлмапти.
Уланнинг қадри кетди эл ичида,
Қадрини кеткизганлар йўқолмапти..

Кекса бийдек мақолга бурмагайман,
Ё оқиндек хайр тилаб юрмагайман.
Сўзим — ўзга, тингловчи сен ҳам тузал,
Беҳуда гапдан суҳбат курмагайман.

Эл чопган ботирлардан сўйлаб берсам,
Ошиқлар, маъшуқлардан куйлаб берсам,
Алчайин ҳангома деб тинглардингиз,
Сўзларнинг сарасини сўйлаб берсам...

Аммо, ақл чақирилмаган меҳмон эмиш,
Ақли борга бундай умр эиндон эмиш...

Кечеринг, подонларга тегиб ўтсам,
Бу энда тўғри айтган ёмон эмиш...

Тўғри сўзлик ўланни ўзинг кўрсам!
Майли, татимаса ҳам сўйла бардам!..
Бу юрт сўз ошпиримас мол ошиги,
Розиман, мингдан бири тушунса ҳам...

Ўзи билан ёвлашган юртим, тингла!
Ўзи билан довлашган юртим, тингла!
Дардинга даво бўлсин ўланларим,
Бир-бирини овлашган юртим, тингла!

Наҳот сенда қолмаган номус ва ор?
Наҳот номус ва инсоф эмас даркор?
Теран ўй, теран илм йўлинг очсин,
Ёлгон ўлан ва сўздан олам безор...

1687

Гўдак учун бешиги — каттакон олам,
Онасининг оқ кўкси — жонажон олам;
Кенг саҳро ҳам тор келар улғайганида,
Ўтовидай кўривар бепоён олам.

1880.

бургутчи

Қор ёққанда бургутчи чиқар овга,
Тошдан тулки топилар пойлаганга.
Яхши от, тотув йўлдош — бир ғанимат,
Ихшидир ихчам кийим овчи одамга.

Бирданига йўликса тулки изи
Ахтариб овчи ҳарён кўз солганда.
Бургутчи төг бошида, қўлда бургут
Кетган изини синчиклаб пайкаганда.

Тумағини бургутчи бошдан олар,
Қирон қуш кўзи кўриб интилганда.
Наст учсам тулки ўрлар, қутулар деб,
Учади кўз ўйнатиб тик осмонга.

Кўриб, тўхтаб қолади қочган тулки
Қутулмасин билган-чун бўш қочганга,
Оғзин очиб қақақлаб, тишин қайраб,
У ҳам қураш қилади чивин жонга.

Қизиқар шунда овчи, завққа тўлиб
От қўяр қарамай ҳеч йиқилганга.
Қирқ пичоқ-ла гижиниб турган тулки,
У ҳам ўнгай ёв эмас, зўр қиронга.

Саккиз пайза қўлида кўз олмасдап
Ботир ҳам ташланади у қурбонга.
Қанот, думи шувиллаб ишқиради,
Кўкдан қирон яшпндай қуйилганда.

Ярқ-юрқ этвб иккови олпшадп.
Якка ботир чиққандаи жанг майдонга,
Бяри ҳаво, бляри ер ёввойиси,
Одам учун ботышар қизил қонга.

Қор — оппоқ, бургут — қора, тулки — қизил
Ўхшайди тўзал супда чўмилганга.
Қора сочи кўтариб икки бармоқ,
У ҳам билқ-билқ этмасми сийпаганда.

Оппоқ эт, қип-қизил бет яп-яланғоч,
Қора соч қизил юзни яширганда
Кўёви эр, қайлиги гўзал бўлиб,
Яна ўшар тор тўшакда ётишгаяга.

Ягриви орқасидап билқиллайди,
Қирон букилиб остига дал босганда.
Қуши ҳам эгасига хўрозланар,
Олтмиш икки ҳийлали сайд олганда.

Овчявнинг чехрасига шодлик чиқар.
Тулкяни қанжиғага бойлаганда.
Силкиб кийиб тумагин, ҳам носвойини
Бир отасан дилга шодлик жойлаганда.

Тогдан жийда тергандай ола берса,
Бир яшайсан хуморинг ҳар қонганда.
Кўнглида йўқ ҳеч қандай ёмон ният,
Ов бўладя келганинг, қуш солганда.

Ҳеч кимга зпёни йўқ ўзим кўрган,
Хўб, қизик иш экан бу шум дунёда.
Сезгиси чуқур ҳамда ақли борга
Бари аниқ кўринар ўйлаганда.

Уқмассан устин қараб ўта берсанг,
Суратин кўролмассан кўп боқмасанг.
Кўланкаси тушади тез кўнглингта
Ҳар сўзини бир ўйлашиб салмоқласанг.

Йигитлар, бу сўзнинг ҳеч маъносини,
Билолмассан кун солпб завқ олмасанг.
1882.

Ярқироқ оқ кумушдай кенг мағлайли,
 Жон олгич қора кўзи нур яшнайди.
 Ингичка қора қоши чизиб қўйган
 Биргина ўхшатаман туққан ойнаи.

Манглайдан тўғри тушган қирра бурун,
 Нурли юз, қирмизи бет, тил бойлайди.
 Лаб очса, кўринади инжу тили,
 Худди қўлда тизгандан... ич қайнайди.

Сўзлари кўп одобли ва маъноли,
 Куйласа боғда булбул сайрагандай.
 Товланган оқ шоҳидай томоғи бор,
 Бир кўрсанг кўнглинг тамом яйрагандай.

Яғрини тахтакашдай, елкаси тик,
 Қўш олма гавдасида қийшаймайди.
 Чиройли — узун эмас, қисқа эмас —
 Нозик бел, тол хиличдай буронглайди.

Ёш боланинг билагидай билагини бор,
 Ажинсиз оқ бармоқлар ишга челар,
 Суибул қора сочи бор ипак толли,
 Бир кўргач ҳар қандай кўз уни севар.

Қандай кизда лаззат бор жон тотмаган?!
 Гўзали бу замоннинг тек ётмаган,
 Ун саккиз-ўн тўққизга келгандан сўнг,
 Олмаси ўпка бўлар қўл ботмаган.

Буларнинг гоҳ бирининг миназлари —
Хеч нарса кўрмагандай буртонглайди,
Гоҳ бири содда, очиқ бўламан деб,
Ўринсиз одамлар-ла, жиртанглайди.

Аввалдан гўзал ҳоли бизга маълум.
Юрт ёклаган йигитни қиз мактайди.
Гоҳ йигит орсизларча уялмасдан,
Ўқўли етмас нарсага тиртонглайди.

Ўринли ишга юриб ўй топмаган,
Эпин топиб меҳнат-ла, мол боқмаган.
Хосиятли бўлмайди ундай йигит,
Анчайин бекор юриб лақиллаган.

1884.

Ёшликдан билим излаб югурмадим;
Хайрин билдим, бироқ, юз ўргулмадим.
Улгайганда қарасам қўлим қуруқ,
Кечикиб қўл чўздим, улгурмадим..

Билимсиз қолганимга ким гуноҳкор?
Изласам бўлармидим мунчалик хор?
Одамзод тасаллиси фарзанд экан,
Фарзандимни билимга қўймадим зор...

Мадрасага бердим мен адаб учун.
Билим учун, наинки, мансаб учун!
Ўзим ҳам юксакларга қанот қоқдим,
Айб бўлмас орзу учун — талаб учун...

Ким айтар: ёмон бўлдим, йўлдан қайтдим?
Қозоққа ширин-ширин ўлан айтдим;
Ўланда ҳеч ким менга тенг келмади,
Лекин, қадрим тополмай, ўксийман жим...
1885.

Қаридик, тамга ботдик, уйку сергак,
 Аччининг худди захар, ўйинг кўлмак.
 Дардлашининга кини йўқ сўз уқарлик,
 Ким кўнгилни кўтариб бўлар эрмак.

Еш — қарир, йўқ — тугилар, тугилган —
 ўлар,
 Такдир йўқ, ўтган умр қайтиб келмас;
 Босган из, кўрган қизиқ қола берар,
 Бир худодаи бошқанинг барп ўзгарар.

Мард иши ақлга кирмас бўйни ешгар,
 Хушарсияшлиг қилиғи чала кўрар.
 Чин ўйламай берилб бир иш қилмай,
 Эришчак оқибатда кўлга кўнар.

Ёмонлар қилолмайди ҳилол эмгак,
 Ғарлик, ўғирлик қилиб кулар тоза,
 Ҳаром ишдан ёмонлик кўрмай қолмас,
 Минг кун синамас, бир кун синар кўза.

Одамзод тирикликни давлат билсин,
 Ақл топсин, мол топсин, ҳалол юрсин.
 Икковининг бири йўқ овул кезиб,
 Хўр бўлиб, бекорга кун ўтказмасин.

Нодонлар бўш сўзларга қулоқ солар,
 Чин сўзнинг пайдасидан четда қолар.
 Рост сўзнинг ҳеч билмайди хосиятин,
 Чинни қўйиб, йўқ сўздан лаззат олар.

Ақллыы қора қылып қырққа бұлар,
Хар нарсаға ұяндай баҳо берар.
Нодон киши ҳеч нарса билмай туриб,
Махтаниб, кўча-кўйда кўкрак керар.

Халққа ичидан ён, сиртдан кулар,
Тиригида дўстин сўкиб, ўлса йиғлар.
Бир-икки иўли бўлган киши кўрса,
Худо сениб яратган ушбу деяр.

Эл бузилса топади, шайтон ўриак,
Фаришта пастга тушиб, қайси емак,
Ўзимнинг итлингидан бўзди демай,
Енгди-ку, деб шайтонга қилар кўмак.

Қўлдан кела берарми юрт бошқармоқ,
Ҳалоллик, ҳаромлики ким тенг кўрар?
Шухрат учун ғайратсиз бўлис бўлмоқ,
Итдай бўлиб ўзига сўз келтирар.

1886.

Қардик, ғам битмай, кўнайди армон;
 Биздан сўнг ёшларга қолади замон.
 Уларнинг хулқидан кўнглим хавотир:
 Тер тўкмай, юлгучлик пайида ҳамон.

Бой олар, «такага совлиқ берай» деб,
 «Кезида кўйнингга солиб берай» деб,
 Бий билан бўлиб ҳам роса ишлатар
 «Кўйнингдан ўзининг олаб берай» деб.

Дўст дейди: бермасанг ўзингдан кўр,
 Йўқ десанг, тилингдан, сўзингдан кўр;
 Эртага евларнинг қаторида
 Мени ҳам илгасанг — кўзингдан кўр.

Шумлари шумликдан панд бермоқчи,
 Суйдим деб, суйкалиб, тўш кермоқчи;
 Юз кўйнинг икки юз харвдори
 Бир бошдан шох-туёқ текширмоқчи.

Мол сўйса, сен ҳам сўй деганидир,
 Эл йиғса — ўзининг еганидир.
 Қаргадай қағиллаб юрт тўпланса
 Узини кул қилиб берганидир.

Юз-хотир қилмайди, оғзи чатоқ,
 Онт пчар, билмайди — лафзи чатоқ.
 Ўзидан бўшроғи дуч келганда
 Ит бўлиб қопади, нафси чатоқ.

Эрк бердим сайловга, дейди үрпе,
Кимнике сайласанг, дерман дуруст.
Бузилса бузилди, тузалмади
У тұра бұлгач ҳам, бизнинг улус.

Жуда күй харомни эи кўрганлар,
Гаипсанг юзини чет бурганлар.
Бормикая астойдил рози булиб
Худонинг берганин еб юрганлар.

Отаси ўглидан ор қилади,
Оғаси инисин хор қилади,
Бирови мол учун виждон сотиб,
Ёкирай, йўқ ердан бор қилади.

Меҳр йўқ, қўним йўқ, бари чигал,
Бир-бирин кўролмас бовур-жигар.
Эл тўзғиб низодаи, соб бўлди-ку,
Жон деб пени яратдинг, парвардигор?

Олт ичиб бахш этган жонг қуронп,
Ор сотиб ундирган моли қурсин;
Умрингнинг қирқ ерига тузоқ қўйиб,
Қувликни касб этганинг ҳоли қурсин!
1886.

Бойлар юрар мол- қорасин қўриқлатиб,
Ўнни бериб, ўрнига юз олар сотиб.
Ўнин олган тўқсовидав тама қилар,
Худо уриб қўйган юртни, инсоф кетиб.
Бориб келса Иртишнинг сувин тотиб,
Бериб келса бир арза қўшиб-чатиб,
Эл олиб, Эдел олиб кайф қилгандек,
Терлаб-пишиб, қабариб келаётиб.
Бир айланиб келса отип ориқлатар,
Чиқим бўлиб, беллигача қарлга ботиб.
Шум — шумлуқ деб, қув билгич деб аталмоғи
Хумор қилар танасини копжиратиб.
Чурқ этмаса, қўрқди деб қув беришмас,
Бой ҳам чопар қалъага туҳмат тоши отиб.
Кучли чақмоқ азал бошдан бойга хосдир,
Қўлга тушар силласи қуриб-қотиб.
Жони шярини яхшига қўпамап деб,
Ҳар ким бир нт сақлайди приллатиб.

1886.

Кўнглим қолди дўстан-да, душмандаи-да,
Алдамаган ким қолди тирик жонда?
Олис-яқин қозоқнинг барин кўрдим,
Якка ярим қолмаса онда-сонда.

Нафинг тегса, қалин дўст бўлмай биров,
Бошингга ик тушганда қочмай дарров.
Шу ҳам менга ўхшаган бир банди деб
Ким қолар бу майдонда юраги дов?

Ҳозирги юртнинг иши ўри-ғарлик,
Саноқли жоп кўрмадим сўз уқарлик.
Бу замонда ҳеч на йўқ, унга боқиб,
Меҳр қониб, маст бўлиб қувонарлик.

Бойлар ҳам мол қадрини била олмас,
Ез ўтказиб, куз отини мина олмас.
Қунда мол ўғирлатиб, из йўқотиб,
Иза бўлиб, иржайиб кула олмас.

Савдогар тинчроқ савдо қила олмас,
Қўлдан неки кетди, боз ола олмас.
Элдан нари хуп юриб, тўпда тонар
Орсизлардан кўнгли ҳеч тина олмас.

- Элилар ҳам эсига қувонишмас,
«Эл озди» деб нодонлар мунгайишмас.
Ола илон, оч бақа тахлит бари,
Ҳайиқишмас, улканидан уялишмас.

Ҳакамлар-ку ҳакамлигини қила олмас,
Уғриларни, бузуқларни тия олмас.
Телба-тентак безорига жазо бериб,
Танобини ҳеч ким тортиб қўя олмас.

Қариндошини қора ерга тикмоқ истар,
Бир-бирининг сўзларини олмай кетар,
Қуда-анда, дўсту ерон, бола-чақа
Бир ёқадан бош чиқармай яшаб ўтар.

Бир кучли кўп тентакни йиға олмас,
Юрагида не-не дард — чиқа олмас.
Ароқ ичиб, маст бўлар юрт бир текис,
На фойдасини, на зиёнини била олмас.

Ёз етилиб, яйловга қўнолмайди,
Куз — кузакда бежанжал бўлолмайди.
Кини — қишловини шип-шийданг, бу ҳам бало,
Торлик қилиб, чорва ҳеч ўнғолмайди.

Ёши кичик улкандан уялмайди,
Баднафсини бўш қўйган, тиёлмайди.
Салом — бурч, сўз ҳам қувлик бўлгандан сўнг,
Номус қайда, ор қайда, бу — сивалмайди.

1886.

Адашгавнинг олди — жўн, орти — сўқмоқ,
Уларга жўн бекорчи сўзни уқмоқ.
Қош керик; молга ботган киши янглиғ
Унда йўқ эгриликдан қитдай қўрқмоқ.

Бир таз мата чонони калта-ю чоқ,
Белин боғлаб, гердаяр, алтоқ-талтоқ,
Боғичларни томокка тортаман деб,
Оқ тумоғини қулоғи кпр ва шалтоқ.

Ёз кунин ҳам бошидан бурғи тушмас,
Қўлида бир таёқ у ҳам ошиноқ.
Керагага тасғини санчиб кўниб,
Бўрқини илиб, қарайди ялтоқ-ялтоқ.

Чалвори қувлигига гувоҳ ёлғиз,
Тиззасини тортқилар ўтирсаёқ.
Тутқундаги кишидай бир ҳоли бор,
Кунин бўйин ечиниб, излар ётоқ.

Ким учраса ўзини теңгдон кўриб,
Иши унинг суйқанмоқ ва тиржаймоқ.
Сўзласа башараси юз турланар —
Қош кермоқ, бўйин бурмоқ, хўроаланмоқ.

Бундай шийданг эл ичра учрар кўпроқ,
Барчаси ҳам чорвада ўлоқ-чўлоқ,

Ичи пуч, лекин сирти ялтврайди,
Бекорчи, шовқин солар ва мақтанчоқ.

Йўқ уларнинг фикрида молини боқмоқ,
Меҳнат қилиб, ҳунар билан элга ёқмоқ.
Ёлғиз отин терлатиб эл қидирар,
Саломланмай, ишшайар кўрса олчоқ.

1886.

Бўз болалик чинакам гўзал даврон,
 Лекия қариш манглайда бор-ку аён.
 Ешликда кўкрак керпк, ваҳима йўқ,
 Бахт қайда деб юрмаймиз спра ҳайрон.

Улап айтмоқ эрта-кеч бизнинг юмуш,
 Латифадан иборат гўё турмуш.
 Қизлик овул ёнидан кетолмасдан,
 Махтанчоқлик этади дилни хуш.

Деманглар: «Упмас ишга юпанайлик,
 Ақл топсак, мол топсак — қувонайлик...
 Ёр севганда бирни сев, таялаб топиб,
 Кунда бир ошқлик бу — девоналик.

Ешликда бир кулганинг — бир қоралик¹
 Кулки деган бир кўрар бечоралик.
 Аввало ҳунар изла, қўлдан келса,
 Ё тер тўккич, кўрмайсан ҳеч хоралик.

Тўй бўлса, тўн кпйлик, юр — борайлик,
 Биримизни биримиз ағдарайлик,
 От ориқлар, тўн тўзар, қадр кетар,
 Эс борида бу гапга бир қарайлик...

Мард ҳислати, асининг борлигидир,
 Мушкули — дупё қўли торлигидир.

¹ Бир қоралик — бир мол баҳосида.

«Хай-хай» билан бўларми, бўз болалар,
Бу беш кувлик дунё эр орлигидир.

Хуморлигинг тутса ҳам берилма ҳеч,
Ҷаҳима йўқ олдимда деб билма ҳеч.
Ялиниб ва ёлвориб, сарсон кезиб,
Кўрасан барини ҳа, берилма ҳеч.

Олифталикдир бошга битган бало,
Унинг ҳам сўнг манзили бор аввало.
Ўғри ҳам бўлар киши, дайди-саёқ,
Мол топмаса меҳнатга бўлиб шайдо.

Оталар бошдан ақл бўлмаса гар,
Ўйлатингга йўқ эса ё акалар,
Қайдан топар ўтказган давронинг,
Охирида кимдан бориб у ўпкалар?

Бу элда бўз бола йўқ, сўз укарлик,
Яхши айғирга бия йўқ, от туғарлик.
Ҳайтовур, оқсоқоллар айтмади деб
Юрмасли-да, озгина сўз чиқардик.

1886.

Йигитлар, ўйин арзон, қулги қиммат,
Иккиси икки нарса — сир ва симбат.
Сохта эмас, чин қалбдан қуладиган
Киши бўлса, ярайдиги қилса суҳбат.

Бир хил одам тинглар уйдан чиққанча,
Бир хил одам қулоқ осар уққанча.
Сўз маъносини тушунар баъзиси бор,
Авайлар ҳар бир сўзини ўз ҳолича.

Чин юракдан севса экан қимни севса,
Ўз сўзида турса экан ёнса, қуйса.
Бир хил нозик, ишак каби бўз болалар,
Арзон бўёқ каби айнар бир нам тегса.

Бўз болага келишсади талабчанлик,
Хуш феъллик, ҳунар билиш ва ишчанлик.
Баъзи йигит сиртидан хуш кўринади,
Қилган иши мақтанчоқлик ва манманлик.

Шу ажойиб қуиларингни тотув ўтказ,
Етишмаса бирингизки, бирингизга.
Бегараз, иноқ бўлгин чин кўнгиладан,
Хиёнатли бўлишликни дилдан кетказ!

Бир ерда бирга юрсанг бошинг қўшиб,
Бир-бирингга сўзлагин қалбдан жўшиб,
Бир-бирингизни ҳурмат эткил, иззат эткил,
Турмагин бир-бирингдан қўрқиб, чўчиб.

Чин дўстлик, суҳбатдошлик улуғ индир,
Бунинг қадрин поқобиллар билмас ҳеч бир.
Чин инсон ордан сўзлаб, кулиб юрмас,
Ўзгаларга эинҳор-эинҳор етказмас сир.

Бадавлат йиғитман, деб, ҳамон бўлмас!
Енгилтаклик қилсанг сира кўнгил тўлмас.
Эр йиғит ўз йўлини топиб юрсин,
Ҳаромтомоқ бўлсанг агар, бахтинг кулмас.

Бировни ҳусни бор деб яхши кўрма,
Беқарор нафсинг учун чошиб юрма!
Хотин яхши бўлмайди ҳусни билан,
Хулқини яхши билмай кўнгиля берма!

Кўп чиндамас, арзон мато тездан тўзар.
Ўткинчи, енгил ҳавас дилин бузар.
Кунда кўрган битта бетдан кўнгиля қолса,
Қилни қирқ ерган доно доим ўзар.

Юрагинининг тўлқинини хатдай таянр,
Қандайча сездирмайди сўқса томир.
Ер учун жонингни ҳам фидо қилиб —
Юрагинингни билса албат, қилар сабр.

Ҳа деганда кўринар сулуя ортиқ,
Бизни, кўпи уларнинг бўлар инжиқ.
«Бетим бор-да, бетимга ким чидар» деб,
Бирин расо бино қўяр, бири тавтиқ.

Ақл керак, иш керак, хулқ керак,
Эр уилар иш қилмас бўлса эйирак.
Шилта, шилқим, лўттибоз бўлса агар,
Ундайларга дўст топилар жуда сийрак.

Хотининг сени сўйса, сен уни сўй.
Бирга ёниб, бирга шодлан, бир ўтда куй,
Эр ақлан, хотини доно, лобар,
Тотув бўлиб яшаса гуллайдн уй.

Йўқ бўлса хотинингнинг четдан ёри
Ва бўлмаса хулқининг кўрдикори,
Кўнгли тоза, қалби соф бўлса бир гул,
Ҳамон бирга боринар бахт сари.

Безанган, моли кўп, деб, бойдан олма,
Йўқсул қизи арзон, деб ҳеч хўрланма.
Ори бор, ақли бор, номуси бор,
Ота, она қиздан гофил қолма.

Уйингга тотув тенгдош келса кириб,
Қовоқ солма сен уни иймандириб.
Эри севган кишини у ҳам севсин,
Хизмат қилсин кўнгли тоза юриб.

Боадаб, очиқ кўнгли бўлсин ўзи,
Маъноли дил оғритмас бўлсин сўзи.
Сен уни ҳурмат қилиб сўзлаганда,
Хотинингда бўлмасин унинг кўзи.

Дўст бўлади бугун тотув, эртан ботар —
Қалбингга. Ҳамма иши сени сотар.
Юрагида бузуқлик йўқ, хиёнат йўқ,
Чин дўстини кўнгли очиқ кимса топар.

«Фойда», «мол» деб туғилар эндиги ёш,
Меҳнат қилиб, терин тўкиб ҳеч итламас.
Ёймачилик қилар ўзи кулки бўлиб,
Олса бермас, ҳамон унинг кўзи тўймас.

Савдо иши қимор каби — олиш, бериш,
Кўп кишининг қилган касби, мана шу иш.
Бирн фойда талашиб, бири алдаб,
Довлашиб, уришиб, сиңдирар тиш.

Ёш болалар тез орада дўстлашади,
Жуда яқин иноқ бўлиб олишади.
Бир-бирини кучоқлаб, ҳайқирпишиб,
Ўйин битар чоғида солишади.

Биттаси йиғлаб келса уйи томон,
Ота-она шовқли солар ундан емон.
Тотувлиги кўриб кетсин, ўйини ҳам,
Худди шунга ўхшайди ушбу замон.

Ёмон дўстлик қазийди ўзингга гўр,
Ишонсанг унга, бир кун бўласан хўр.
Ори бор, уяти бор зўрга ишон,
Ўзи зўрининг бўлади ҳиммати зўр.

Қозоқнинг қайси элининг бор сараси.
Қилт этсанг доим тайёр бир баласи.
Хулқининг бир белгиси тухмат қилиш,
Йўқ бўлса ҳам беш бериб, олти оласи.

1886.

Бозорга, қараб турсам, ҳар ким борар,
Излагани на бўлса шу топилар.

Биров овқат олади, биров маржон,
Ҳар кимга бир хил нарса бермас бозор.

Ҳар кимнинг излаган бир нарсаси бор,
Чамалаб оқчасига шундан олар.

Биров уқмас бу сўзни — биров уқар,
Баҳосия фаҳм қилмай ҳайрон қолар.

Сўз уқар ушбу кунда киши борми?
Демайман сўзи юртга бирдай ёқар.
Ёзган сўнг ерда қолмас тешик мунчоқ,
Бировдан-биров олиб, элга тарар.

Бир кишимас ёзганим ялли юрт-ку,
Ғижимайи: чироқлар уқсанг ярар.
«Ит маржонни на дилсин» — деган сўз бор,
Дили утли йиғитлар бир ўйланар.

1886.

Илм топмай махтанма,
 Ұрин топмай бопланма,
 Хумерланиб подланма,
 Ұйнаб бекор кулишга!
 Беш нарсадан қочиқ бўл!
 Беш нарсага ошиқ бўл!
 Одам бўламан десангиз.
 Тилагинг, умринг олдингда,
 Унга қайғу есангиз.
 Ёлгон-яшиқ, махтантоқ.
 Эринчак, бекор мол чочмоқ,
 Беш душманинг билсангиз!
 Талаб, меҳнат, теган ўй.
 Қаноат, раҳм, ўйлаб қўй.
 Беш асл иш — кўнсангиз.
 Ёмонлик кўрсанг нафратли,
 Совутиб кўнгил тийсангиз.
 Яхшилик кўрсанг ибратли,
 Уни ўйга йиғангиз.
 Олим бўлмайин нима?
 Болаликни қийсангиз.
 Бўлмасанг ҳам ўхшаб боқ,
 Ёр олимни кўрсангиз.
 «Ундай бўлмоқ қайда?» деб.
 Айтма илм суйсангиз.
 Сизга илм ким берар
 Ёнмай ётиб сўнсангиз.
 Дунё ҳам, мол ҳам ўзи,
 Илмга кўнгил берсангиз.

Билгапларнинг сўзига.
Муҳаббат-ла кирсангиз.
Ақл қайтмай, қайтмангиз
Бир ишга кўнгила берсангиз.
«Оқсоқол айтди, бой айтди»
«Ким бўлса, майли шу айтди».
Ақл билан енгсангиз.
Нодонларга сўз бермай
Чин сўз билан ўлсангиз.
Оят ҳадис эмас-ку,
Кофир бўлдинг демас-ку,
Қанча қарши келсангиз.
Кўп олдида сир айтма,
Бизнинг сўзга кирсангиз,
Буш ёзган кишини
Отин вафосиз дунёдан
Чечан ҳам ўтган не булбул,
Устоз ҳам ўтган не дулдул,
Сўз маъносин билсангиз.
Ақл — мезон, ўлчов қил.
Агар қийшиқ кўринса,
Майлинг ташла, майлинг кул!
Агар тўғри кўринса,
Ўйлагину қулоққа ил!
Аҳмоқ кўп, ақлсиз оз,
Дема кўпнинг сўзи бул.
Яқиннинг сўзи ширин деб,
Яқиним айтди деб кўрма!
Нодонлик-ла ким айтса,
Ундай бўш сўзга кирма!
Сизга айтдим ханфим шул,
Ўзинг учун ўргансанг,
Ёмонликдан жиркансанг,
Очиларсан йилма-йил,

Биров учун ўргаётсанг,
Биров билмас, сен билсанг,
Билганларингдир бир пул.
Сўзига қараб киши ол,
Кишига қараб сўз олма.
Чин сўз қайси билолмай,
Ҳар шидан куруқ қолма!
Сўзин уқиб хўп ўйла,
Тез ўрганиб тез жўйма.
Ёш вақтида кўнгил гул.
1886.

Сабрсиз, орсиз эрпичак,
 Кўрса — қизар ялмоғиз.
 Шўрлик қозоқ шу наждан
 Олти бақан ола оғиз.
 Ўзи-ла ўзи кунлашар,
 Яқини билан хунлашар,
 Беорлик, бедодликдир.
 Уялмас, ўйга ботмас,
 Қўи десанг, тилин тортмас.
 Бекорчи. ёмон отлидир.
 Бир сакрасам чпқдим деб,
 Қўйинга мол тикдим деб,
 Топ ағанаб ётади.
 Анойи мол тондим деб,
 Даволашга овул чоидим деб,
 Ҳаммани қақшатади.
 «Не қилганинг?» дейишса,
 Бўлмағур гап сотади.
 «Қутулай» деб ишидан,
 Унгмасип кўриб кипидан,
 Чиқимга ўбдан ботади.
 Бу бўлмаса — унисп,
 Осоқ учун қўниши,
 Олиедан таъм тотади.
 Ишлаб-нетпб мол топмай,
 Уқпб-тўқпб зол топмай,
 Уйда хуррак отади.
 Эл кидириб, ои пчиб,
 Эр номусин сотади.

Бола-чақа бенасиб.
Уйда очқаб ётади.
Йўқ ҳунари, тергаши,
Бир чўлоқдир эргаши,
Оит ургаи бир ялт чиқди.
Бир сўз учун мушт бўлиб,
Бир кун учун дўст бўлиб,
Қуруқ чопган салт чиқди.
Айёр ким деб сўрасанг,
Қалъага чопар дам олмай,
Устингдаи ёлгон арз қилар
Элу юртдан уялмай.
Миш-мишдап бўлак сири йўқ,
Чорвага кўз қири йўқ.
Ёлгон-яшиқ, гийбат, лоф
Оқиб турса шарқираб.
От-чопондан кам кўрмас,
«Қув» десапгиз, ярқираб.
Шум нафасин тиёлмай еб,
Отим чиқиб турсин деб,
Тўйга борса — нас бўлса,
Тўс-тўполои тўдада
Ароқ ичмай маст бўлса,
Эл тигч бўлса озади,
Зерикиб ўлаёзади.
Уйда қолса шалвираб,
Тузга чиқса алвираб,
Кишини кўрса тиржайиб,
Гап отишиб, иржайиб,
Ўз уйида қилпанглаб,
Бировнинг уйида куй танлаб,
Ақли бўлган одамни
Булғалайди, додлайди.
Ош-нопи бор туққанин

Очкўз ит деб ётлайди.
Молу ҳолингнинг шўри,
Текинтомоқ кўпаиди,
Қимдан кимман дер, кўрсанг
Ҳуриб турган кўппакни.
Тил билан қутуриб кетар,
Бир кун ўтириб кетар,
Яхшилик қилган кинисин
Йўқ қилишга таяйди.
Содда қилиб юргани,
Турган-битгани — касофат.
Ўзи ўнгмасдан тегарми?
Бировларга шарофат?
Қимни уялиб яйди?
Дурусти йўқ сўзининг,
Омади йўқ ўзининг,
Ўнкай алдаб қўяди,
Чиннинг кўзин ўяди.
Сўзимнинг ёлғони йўқ.
Айтилмай қўйгани йўқ,
Ёмондан бўлинг ҳазир,
Эл йўриғи шундайдир!
1887.

КУЗ

Сур булут, ранги совуқ, тўлар осмон,
Далаин қучоғига босар туман.
Тўйганданми, билмайман, тўйганданми,
Уюр-уюр йилқилар чопар ҳар ён.

Майсазор йўқ, тараса елларда соч,
Тиланчидай қуп-қуруқ ҳар бир ёғоч,
Гўдаклар шовқин солмас, югуринмас,
Чўл ёниб кетган каби қип-яланғоч.

Бировлар — иўстин тикар, териси мўл,
Бировлар — жулдур чакмон, кезади чўл;
Бой учун, кийгиз босар гала чўри,
Бировлар кунин учун олади йўл.

Турналар тўп-тўп учар тушлик еққа,
Сарбонин бор карвонин бошламоққа.
Қай овулга бормагин, ғусса тўлиқ,
Ел ўшқариб чопади тоғдан тоққа.

Кўнгилсиз қора совуқ, қирда юрсанг;
Биров келиб қарамас ёлғиз ўлсанг.
Гўдаклар оч, инграшар кампир ҳам чол,
Итлар ҳам оч увлашар қайда кўрсанг.

Ёз ўтди айрон ичиб яйловларда;
Олов йўқ, бу чоқ қора ўтовларда.
Шўринг қурсин, қозоғим, шўринг қурсин,
Молинг мўл, оч кезасан, қишловларда.

1889.

Ез кетди, қишининг боши, дала бежой,
 Қора ел сўқиб турар бир-икки ой.
 Қор тушгунча яйловни фойда кўриб,
 Қишлолдан ҳамон нари ўтирар бой.

Гадоё шўрлик юради пода боқиб,
 Ўтиник йўқ, исинса олов ёқиб.
 Хотин урчуқ йиғирар, юнг савалаб,
 Чакмон тикар совуқда елка қоқиб.

Жулдур ўтов ичида музлар гўдак,
 На куюқ, на суюғи... бўзлар гўдак.
 Чурук кийгиз остида титрар бобо.
 Тушида гўпт кўрганини сўзлар гўдак...

Қари қўй сўйдирар бой бахиллиги,
 Оч юрибди камбағал ақллиги.
 Уришмайини ярим қоп қий берса ҳам,
 Қўйчи бойнинг каттакоп сахийлиги...

Бўронда ҳам тўнгмайди бой боласи,
 Ўтов иссиқ — кийгизли айланаси,
 Қарол ўғли бош букар хизматида,
 Писанд эмас кўз ёши, оҳ-ноласи.

Оч болага ўрин йўқ бой уйида,
 Сорқўтга ҳам илинмас шу кўйида,
 Мекин узоқ кетолмас, чораси йўқ,
 Ўтирар уйгап юкдан сал қуйида.

Қаролига бермайди бой парча поп,
Хизматга ҳам хайри йўқ, евуз ҳайвон.
Меҳри йўқ, ипсофи йўқ, имони йўқ,
Нега одам яратдинг, қодир мавлон!

Қароли оч ўлса не, бой ўзи тўқ,
Меҳнат билмас, ҳақ бермас кўзалари лўқ.
Еш бола, кампир, чолни тептиратмай,
Ҳеч бўлмаса бир қипи боқ, ипсофи йўқ!

1889.

ҚИШ

Оқ кийимли, наҳлавон, оқ соқолли,
Сўқир, гунг, ҳеч танимас тирик жонин,
Уст-боши оқ қирову, туси совуқ,
Ғарчиллаб келди қишнинг қаҳратони.

Нафасидан эсиб турар аёз ва қор,
Қари туллақ қиш келиб ташвини солди.
Чақмақи бўрқин кийган чеккасига,
Аёздан юз қирмизи чирой олди.

Икки кўзин булутдай қоши ёпган,
Бош силкиса, қорлар ёғиб, мазанг олар.
Ола-тасир бўрондай жани қўзғаб,
Олти қанот оқ ўрдага титроқ солар¹.

Ўйнамоққа чиқиб қолган ёш болалар
Бет-қўли тўнғиб қолиб, ушук урдн.
Қават-қават чопон кийган молчи ҳатто,
Илгиринга чидолмасдан юзин бурдн.

Қор тепишдан ҳоримас йилқилар ҳам
Ҳолдан тойиб, дийдираб, туриб қолди.

---

¹ Олти қанот ўрда — олти керагадан қурилган катта ўтов.

Қиш билан бирга човут солди қашқир,
Чўпонларим, хор қилмангиз унга молни.

Молни ёйиб, кўзу қулоқ бўл, биродар,
Уйқу қочмас, ғайрат қилиб, буз қамални!
Ит еганча Кўвдибою Қанай¹ есин,
Майли, қуруқ жўнат манов қари чолни.

1888.

---

¹ Овул номлари.

Вафот этса яқин дўст, тамли инсон,
Қазо кўрган юраги ярали, қон.
Кўз ёшига чўмилар ўлани ҳам,
Боқиллари кўп маънос, мунгли лолон.

Ёрниг билан овулда кезсанг ёлғиз,
Ё кувни кутсанг, ё узатсанг қиз,
Тортишув ҳам «бет очар», «ёр-ёр»лар ҳам,
Ҳеч қачон қизиганми шўх ўлансиз?

Чақалоқ туғилганда тўй зўр бўлар,
Тўйлик овул ўланга, куйга тўлар.
Бурунги ихшиллардан қолган мерос...
Ўланга дополгани солган улар.

Дунёнинг эшигини очар ўлан,
Ўлган кивар қабрга ўлан билаи.
Тирикликнинг шериги ўлан, билсанг,
Бир ўйлаб кўр, бош қоқмай аланг-саланг.

Ўлани айтмоқ туғул, уқолмайсан.
Айтсанг ҳам уддасидан чиқолмайсан.
Ёниб-ёниб айтади ўлан аитган,
Сен ҳатто бу гаи маъни чақолмайсан.

Ўлан сўзлар нақшидир, ўландир соз,
Унда сўзлар куйлайди жам, жўровоз.
Сўзи тотли, маъноси тузук келса,
Бундай ўлан, тубҳасиз, бўлар эъзоз.

Қорин тўқ сўз уқмайди, бил, ҳеч бир пайт,
Сен ўлани оқ кўнглил кишига айт.
Унинг ҳам ўлавга хуш вақтини топ,
Тополмасанг, яхписи, бу ўйдан қайт.

Ўлан учун сўрмагил сийлиқ ҳеч бир,
Ўлан айтдинг, нима йўқотдинг ахир?
Йироқ бўлгин ўлани сотгувчидан,
Ўлан сотиб пон есанг, понинг тахир.

Нодонларга шеър айтиб бўлма мазоқ,
Қадрингга етадиган тўнда озроқ.
Бирн у ён қарайди, бири — бу ен,
Тусал сўзин тинглашга йўқ-ку қошоқ.

Бухор жиров, Чўртонбой, Дулат бироқ, —
Ўлани бири ямоқ, бири қуроқ, —
Ўлан айтар; сўз танир киши бўлса
Дер эди: «Ўлан йироқ, улар йироқ!»

Муродим — тилли чархлаб ҳунар сочмоқ,
Нодоннинг кўзи тугул, кўнглин очмоқ.
Уриак олишсин дейман ёш йигитлар,
Шул гапларни айтганда димоғим чоғ.
1888.

кўламбойга

— Ваалайкум ассалом!
Мингбоши, мол-жон омонда.
Яхшиларга дуч келдинг
Алгов-далгов замонда.
Ота-бобонг эл бийламай
Ўтган эди армонда.
Бўлисликни ишга сол —
Харжинг қайтар, демасми.
Ҳазиллашдим, ё бунга ҳам
Чамагиннанг келмасми?

Тура солиб чопасан
Чопар келса қичқириб.
Не қиларсан Уяз келса
Аждаҳодай ўшқириб?
Ўтирибсан уйингда
Ўз-ўзингдан кўпириб
Мансаб бекор бўлгудай
Биров ўтса тупуриб...
1888.

Қалбингда ўтинг бўлса,
Ушбу сўзга бер кўнгул!
Агар ўтинг бўлмаса,
Майли тирил, майли ўл!

Танимассан, кўрмассан,
Кўз ўтингни босса кул.
Имомензлик номозда
Қизил бошдан қолган ул.

Чувлаган эл не топар
Бошқармаса битта қўл.
Баракали бўлса эл,
Ёқаси яйлов у бир кўл.

Япроқларни чайқалиб,
Ўйнаб турар эсса ел.
Ен-берига гуркираб,
Қуйиб турса оққан сел.

Унинг моли ўзгадан
Ўзгача бўлиб ўсар ул.
Баракаси кетган эл
Суви саспиқ, ботқоқ кўл,

Қушлар қанқиб ёқалаб,
Бола очмас сира ул.
Унинг суви ичган мол
Ичи кетиб ошмас бел.

Кўл деб, уни ким антар
Суви қурсини у бир чўл.
Единица яхшиев
Эрганиган эл — шундай воля.

Единица волепзоқ
Бош-бошдоқлик бўлар ул.
Единица бўлмаса
Нима бўлар ҳамма воля?

Баракангини қочирма,
Эл тинч бўлса яхши ул.
Тўғри сўзга таланиб,
Оқ ем бўлма, жоним бул!
1889.

Мен ўланни сзмаиман эрмак учун,
 Ўтган-кетган гапларни термак учун.
 Мен ўланни ёзаман тушунганга,
 Авлодимга бир сабоқ бермак учун.
 Сўзини тентак уқмас, зийрак уқар,
 Кўнгилнинг кўзи очиқ, сергак уқар.

Қийиниқ-қийин йўллардан келма менга;
 Тўғри кел, кўп сир очиб таплай сенга.
 Эҳтиюл, биринчи гал уқмассан ҳам.
 Ўлан алифбесидан бошлай сенга.
 Айтиб қуйи, оқмаса, шу замон айт;
 Янги ўлан сўрамай, овлигга қайт.

Мен ўланда афсона кўйламадим,
 Олтидан қуйма қизни ўйламадим.
 Кексаларга ҳеч ўлим тиламадим,
 Ёшларга ёмон бўл, деб сўйламадим.
 Йирканмайини, сўз аслии мендан сўра,
 Сўзимнинг таги тираи, пайқаб қара.

Ота билан олишган — одам эмас...
 Саргардон ҳам саёқлар ҳеч кам эмас.
 Ватансиз, нодон, молсяз етиб — ортар,
 Хотинбоз, қуруқ савлат, сир ҳам эмас:
 Қозоқда бангилар ҳам чиқиб қолди,
 Бехунар ҳангилар ҳам чиқиб қолди.

Ўлан кўп, тузсиз ўлан тегди жонга.
Елгон гап тўлиб кетди бу жаҳонга.
Оқинларга ялинаман, ақлга кир,
Асл сўз, сайлаб сўйла ёш инсонга.
Ўлан бор — ўланларнинг ўландир.
Ўлан бор — бемаънидир, бемаънидир.

1889.

Аввалдан бир совуқ муз — ақл эйрақ.
 Иситган бутун бўйни иссиқ юрак.
 Саботлик, талабгорлик, чидамлилиқ
 Бу ғайратингдан чиқади, билсанг керак.
 Ақл, ғайрат, юракни бирдан ушла,
 Шунда тўлқин бўласан элдан бўлак,
 Якка-якка ҳеч бири ёритмайди.
 Йўлда йўқ ярим шини яхши демак.
 Ақл ҳам, ғазаб ҳам йўқ, кулки ҳам йўқ,
 Уйнаб, қайнаб бир юрак қилар ҳалок.
 Бировининг куни йўқ, бировисиз,
 Илм — шу учовнининг жўнин билмак.
 Ошиқлик, ишқибозлик — у икки йўл,
 Ишқибозлик нафс учун бўлади қўл.
 Сендан ортиқ жон йўқ деб ошяқ бўлдим,
 Мен не бўлса бўлайин, сен омон бўл!
 Кўнглимининг роҳати сен бўлгандан сўнг,
 Яширинма нуринга жон қувонсин.
 Бирга ёққан, бировга ёқмас эди,
 Суйкумли тирик жонга кетган жонсен.
 Ошиқлик келса енгар кўнгли олиб,
 Юпатар безгак каби сўлқиллатиб.
 Бутун тани тўнгар, совур — умид узса.
 Умидланар, ўртанар, куйиб ёпар.

1889.

Йигит сўзи

Салом бердим, қалам қош,
Сенга қурбон мол ҳам бош.
Соришиб, сени ўйлаб,
Кўздан оқар қайноқ ёш.

Сендан ортиқ жон туғмас,
Туғса туғар — ортизмас.
Бир ўзингдап бошқага,
Ошиқлигим айтилмас.

Асл одам айнимас,
Ишқ ўтидан қайрилмас.
Кўрмасам ҳам, кўрсам ҳам.
Кўнглим сендан айрилмас.

Кўзим ётга қарамас,
Ёт ҳам менга ярамас.
Тор тўшакда тўшингни
Искармидим планғоч!!

Ийингимда сунбул соч,
Қучоқлашсак биз бирлас.
Лаззат олсак бўлмасми?
Кўз юмилган, кўнгиш маст!!

Сизда поз, бизда ихлос,
Шу сўзимнинг бари рост.
Спадай ёрнинг дунёда,
Лаззатига жон тўймас.

Этинг этга төкканда,
Даминг тийиб суйганда,
Тан жимираб, буй эриб,
Ичим ўтдай куйганда.

Юрак эриб еганда —
Ички сирни туйганда —
— Излаб топар шунқорман.
Гўзалимни қувганман.

Жоним, ҳижронни йўқот,
Қараб тўймайман юз қат,
Иссиқ тийиб борасан,
Бир соатдан — бир соат.

Сиз қирговул жез қанот,
Гул юзингни бир қарат.
Яқинлай бер ёнашиб,
Хуморимни бир тарат.

1889.

қиз сўзи

Келиштириб мақтайсиз,
Уйласанг па топмайсиз?
Бизда эрк йўқ, ўзинг бил!
Алла нега бошлайсиз!..

Биз ҳам одам пайқаймиз,
Биз мардларни ёқлаймиз.
Сиздай асл гез келса,
Қайтиб бошни чайқаймиз.

Ақллисан, сўзинг бой,
Сиз ялқин чўғ, биз бир мой,
Иссиқ сўз кирди пича,
Мой турарми эрпмай.

Қабул кўрсанг кўнглим жой.
Ташлаб кетсанг, ёширим-ой!
Ит хўр одам бўларми?
Бу дунёда шўрлигингдай.

Тилагимни бермасанг,
Амалим не, ерласанг,
Ўргатмагин бўйинга,
Аниқ яхши кўрмасанг.

Асл ошиқ эрга тенг,
Қора кўнглим ерга тенг.
Сенсиз менга ёт тўшак,
Бўлар худди гўрга тенг.

Сиз бир шунқор шохпарвоз,
Ер юзидан олган бож.
Биғдай ғариб ҳисобсиз,
Кўйингда юрар муҳтож.

Тол чивпқдай ўралиб,
Гул шохидай буралиб,
Салмогингда янчилиб,
Қолсин хумор бир қониб.

Буни ёздим ўйлаиб,
Ўнда бордан тўлғаиб;
Ёкса дилга ўқий бер,
Пигитлар қўлга олиб.

Буни ўқиса ким тайиб,
Юрагида ўт ёниб.
Суз уқармик жон тонса,
Айтса бўлар куй солиб.
1889.

Нақ билакдай сочи унинг ўрим-ўрим,
Чўлписи, аста юрса, жараиғ-журинг.
Қундуз бўрк, оқ томоғу қора қошли,
Кўрганмисан сулув қизнинг бундай турин?

Қора кўзи худди тиниқ ойпадайни,
Юракка чўе таплайди боққап сайни.
Оқ бадани, очиқ юзи эсин олар,
Нозини кўрганмисан бундан майин?

Чикка бел, расо қомат, мўъжаз оёқ,
Бундай қизлар оламда учрайди кам.
Пишган олма янглиғ улар тотли бўлар,
Кўз олдимдан кетмайди сурати ҳам.

Тегиб кетса кўлинг агар билатига,
Тўлқин уриб киради қон юрагингга.
Яногидан ўлич олар бўлсанг агар,
Зўр қалтирок киражакдир суягингга.
1889.

Әм тополмай,
Елган ұтдай,
Тұлди қайту гавдага.

Сирлашолмай,
Сўз очолмай
Бандага.

Кўп уялдим,
Кўп пймандим,
Кимни кўрсам мен ундан.

Юзини босдим,
Туриб қочдим
Титраб жон.

Уйқу, томоқ,
Қолди шундоқ,
Кераги йўқ иш бўлиб

Тяпч ётмоғим,
Ҳол олмоғим,
Хуп бўлиб.

Еш юрагим,
Ёнди менипт
Жой тополмай, ёспирим!

Ўзинг бошла
Яхши йўлга
Аста-секин.

Ёш дарахтнинг япроғи
Силкинади сўқса ел,
Эгилди бўйним,
Тўнди қўйням,
Оқди сел.

Ман ванг эдим,
Беғам эдим,
Ҳар нимадан қайғусиз.

Гоҳ севиндим,
Гоҳо куйдим,
Гоҳо муз.

1890.

Ўзгага кўнглим тўйрса,
 Ўланни қандай қўйрса?!
 Уни айтганда тўлганиб.
 Ичдаги дардди қуварса?

Сайра, зордан қизил тил!
 Қора кўнглим уйғонсин.
 Йиғлаб кўздан ёш оқсин.
 Ўмровим ҳам бўялсин.

Қора босиб санқиган
 Нодон қандай уқолсин?
 Кўкрагида ўти бор
 Эр йиғит қулоқ солсин!

Тингламаса ҳеч одам,
 Ўз юрагим тўлғонсин.
 Ҳар сўзига қарасин!
 Ичдаги дардим қўзғолсин!

Ҳаволасин, қалқисин,
 Ёлқин сочиб балқисин.
 Йиғлаб, куйлаб ўлганда
 Авлодимга сўз қолсин!

Мендай ғариб дуч келса,
 Бўйини эгиб ўйлансин.
 Маъқул кўрса сўзимни,
 Кимга ёқса шул олсин!

Не фойда бор, мвнг нодон
Свртда эшитиб танласин.
Увдан кўра бир эслпк
Ички сврпи аягласия!

Ўзингиз ҳам ўйлэнгиз,
Неча турли жон борсиз!
Илм ҳам йўқ, мия ҳам,
Даладаги жондорсиз!

Қалбинг билан тингламай,
Қулоғинг-ла ушларсан.
Шуни кўрпб, шуларни
Қайси дил-ла хушларсан!

1890.

Ошга, тўйга бораркан,
 Жоп ошиқиб ёш йигит,
 Қўлин боғлади душман,
 Тирпкениг иши — умид.

Қийнади ёв ботир эрни,
 Бир қиёмат солғали.
 Қайлиги қола берди
 Мард кўтариб олғали.

Ошиқсанг ҳам, чироем,
 Пешападаги бўлар.
 Эшитган йўқ қулоғинг,
 Қиёматда ёзмиш иелар.

Қайлиқ эса, суйишга,
 Куёвиги интизор.
 Бир ёстиққа боп қўйишга
 Ваъда қилганди дилдор.

Оқдан кўйлак бичтириб,
 Куни билан тикади.
 Иш битмасдан кеч кириб,
 Боёқинг оптикади.

Шошган қизим деб, амрин
 Ўзгарттирарми оллоҳ.
 «Айтганниг бўлармикин?»
 Кўзим етмайди эвоҳ.

Танаси яра босиб,
Илгит ўлди ор учун.
Бу дунёдан бенашиб,
Кўз юнди у ёр учун.

Тез тарқалар ёмон гап,
Эл эшитди, билди қна...
Оқ кўйлагин битказиб,
Қафаним деб кийди қиз...

Васли-висолига етмай,
Увол бўлган жон экан.
Азал тақдирда битмай,
Қўшилмоқ армон экан...

Ошиқлиги чин бўлса,
Қисматидан нолимас.
У дунёда дуч келса,
Бир-бирини танимас.

1890.

Ёшлик ўти ёлқинланиб,
Ёш юракда ёнган чоқ,
Орау оти тўлқинланиб,
Ҳар балога солган чоқ,

Дилда гам оз, умид мўл,
Бел оғримас меҳнатга,
Бугун-эрта етқум деб,
Ният қилгин давлатга.

Ғайрат яниб, ялинмай
Ишнинг топиб кўзини,
Қўлимдан келмас, демай
Ярқиратасан юзингни.

Ўти қайтар тананинг,
Ёш лайт ҳам турмас узоқ
Кекса, қари дунёнинг
Этагин тут маҳкамроқ.

Думи чаён, юзи одам,
Ишонмагил дўстингга.
Усти ял-ял, ичи ҳаром,
Бало солар бошингга.

Дўстга дўстлик — бу қарз ни,
Душманингга одил бўл.
Шошин таги — ўқиниш,
Ўйлаб яшаш — тўғри йўл.

Оқ кўнгилли яхшидан
Аямай ўртага сол.
Ёмондан мақтов кутма,
Сўзини уқма, жўнаб қол.

Бу шум дунё, қув замон
Гул кўрвиар йиғитга.
Ёшлик қилади тугён,
Қалби тўлиб умидга.

Бир нарса унаб қолса,
Қайта ўйлаб қарамас.
Юрт мақтаб, шовқин солса,
Унга шувинг ўзи бас.

Бундайлар калта ўйлар,
Билмас олис-яқини.
Юрт ҳам билганини сўйлар,
Қолдирмайди ҳақини.

Ори кетган алдамчи,
Мени алда, сўкмайин,
Бол томган кўк қамитини
Ўрмасанг-чи кўклайин!

Сени яхши кўрмаса
Боқармиди сўзингга?
«Ёпирим-эй» деб терласа,
Ор эмасми ўзингга?

1897.

КЎКЛАМ

Кўклам келса, қолмайди қипинг изи,
Қулф урар кўкаламзор ернинг юзи;
Йўл киради борлиққа, табиатга,
Она янглиг жилмаяр куннинг кўзи.

Қулишар, ўлаш айтар илгит-яланг,
Ўтовда ўтиролмас қари-қартаг;
Йўл-жонивор, одамизод йўраб кетар,
Пил кўйин қўшиғидан ҳаво жаранг.

Қирдаги, сойдаги эл аралашар,
Қўй-қўзлар оёққа ўралашар,
Қиш бўйи бир-бирини кўрмаганлар
Қучоқлашар, ўйнашар, ҳол сўрашар.

Туя бўалар, от кишнар, қўра шов-шув,
Напалаклар гул налаб учар дув-дув.
Гул ва дарахт элганлиб қараганда —
Сулув қиздай буралиб оқади сув.

Кўл ёқалаб учинар ўрдак ҳам гоз,
Уя излаб югурар бола шоввоз;
Учқур оти эгарлаб кўлга тушсанг,
Чақмоқдай тез ов олар бўз довулбоз¹.

---

¹ Довулбоз — ов қуши, лочин.

Кўкламдай кийинишар келпичаклар,
Ер юзига кўрк берар, бойчечаклар,
Қирда тўрғай сайраса, сойда — булбул,
Гул била тўлиб кетар — гул этаклар.

Дехқонлар қўш қўшади, экар экин,
Ҳафта ўтмай кўварар экин тикин.
Савдогарлар мол юклаб, туя қўмлаб,
Олис-олис йўллардан келар секин.

Оламга безак берган қодир мавлон,
Ер — она, қуёш — ота, нури жаҳон.
Онадай эмиздирар кўкендаи ер,
Отадай меҳр тўкар еруг осмон.

Қуёш — ошиқ ериш кўш севар эмиш,
Ер ишиқда ўрташиб, қуяр эмиш,
Ошиқ йиғит уфқдан кўришганда,
Юлдуз ва ой севгини қўяр эмиш.

Ошиқ — қуёш тун бўйи кутар эмиш,
Висол пайтиш пойлаб кўз тутар эмиш,
Саҳардан оғуш очиб совганини,
Муҳаббат оловида ўртар эмиш...

Қиш бўйи ер — қуёшви иллар муштоқ,
Қута бериб сочлари бўлармиш оқ;
Кўклам ва ёз васлига қониб тоза,
Гул очилиб, тўлишармиш, етмай қучоқ.

Қуёшга тўғри боққан — кўр бўлади,
Қуёш кулса оламга нур тўлади.
Не билай, ўзим кўрдим, қуёш ҳар кеч —
Олтин чодирига кириб дам олади.

1890.

Күзимниң қораси,
Күйгелимниң сараси!
Қийнайдн жонимни —
Муҳаббат яраси..

Қозоқниң доноси,
Улуғи, оғаси,
Дер: «Унга тенг келмас —
Хеч одам боласп...»

Ийглайман, бўзлайман,
Дардимни сўзлайман,
Сен учун сўзларниң
Аслини излайман.

Дардимни қўзғайман,
Адабдан ўзайман.
Ўзи ҳам билмасми,
Гапни кўп чўзайман.

Теравроқ қарайсан,
Термулиб турмайсан.
Бехабар юргандай,
Жуда ҳам синайсан.

Оқади кўз ёшим;
Йўқ ёлғиз мунгдошим,
Куиман, ёнаман,
Айланар шўр бошим.

Берақл бий бұлмас,
Шўъласыз уй бұлмас,
Юракда ўти йўқ
Одамда мий бұлмас¹.

Кўркингнинг доғи йўқ,
Доғ тушар чоғи йўқ;
Арзимни айтайин,
Хоҳ тушун, хоҳп йўқ.

Оқ манглай, қалин соч,
Соч деган бир қулоч,
Оқ томоқ, қизил юз
Қарогим, юзинг оч!

Расо бўй, хипча бел,
Сўлқиллар эсса ел:
Токай мен оҳ урай,
Қарогим, бери кел!

Сен кулсанг — ёз бўлур,
Ҳасратим оз бўлур.
Кулиб қўй, очилиб,
Токай бу ноз бўлур?

Гул ҳидинг аиқийди.
Кўркинг нур чалқийди;
Узоқдан кўрганда —
Сулгим балқийди.

Мақташга сўзим йўқ,
Сўзлашга юзим йўқ;

---

¹ Мий — мия дегани.

Қуспдай гўзалим,
Қарашга кўзим йўқ.

Сенсан — жон лаззати,
Кўрк — тангри давлати;
Сулувни севмоқлик —
Пайғамбар суннати.

Қулоқ сол додимга,
Оҳу фарёдимга;
Кўнглимни очдим мен —
Сен царизодимга.

У ёғни ўзинг бил;
Майлига, бағрим тил.
Узун гап қисқаси —
Кетганман сенга зил.

Йиглатмай беқарор,
Жон фидо, бўлсанг ёр;
Кулишинг, келишинг,
Қилади кўп хумор.

Тайсалган — йигитмас,
Жавоб айт бу нафас...
Худоё, юрагим
Ёнишин қилгин бас!..

1892.

Юрак, тепма, тепган билан
Куч кетади, фақат куч.
Ахир, дук-дук этган билан,
Ишонганинг бари пуч.

«Етим қўзи — бошинг тош,
Юмалайсан — турасан».
Шўрлик қалбим, бебардон,
Мунча қаттиқ урасан!

Ҳаётга тўйиб боқмай,
Ташина ёбон сингари,
Дардлашгани жон топмай,
Умринг ўтди сарсари...

Керагинг йўқ, деганингми —
Талпинасан жони-жаҳд?
Кези келар, деганинг не,
Эндигиси не ҳожат?

1892.

Хўп ишонай, унайип,
 Айтганингга кўнайин.
 Сўфининг «иши ҳаром».
 Демай, майли қўяйин.

Топилар деб кўрайин
 Бир одил, оқ кўнгил жон,
 У севса ёки кулса,
 Излга бош урайин.

Ёзилар ярали дил,
 Дунёда роҳат бордир?!
 Сўзламас «яхши одам»,
 Топилар ҳаётдап ҳам.

«Ўтган умр — кўрган туш,
 Гоҳ қайтар, — десанг, — у»
 Ишонганим ўша чоқ,
 Фойда топмадим, бироқ.

Қон қилди юрагимни
 Ўтган умр, ўлган жон.
 Ақл палаб дунёни,
 Кездим, топмадим нишон.

Қун ўтди, умр ўтди,
 Юрагимда дард, алам.

Номус, ақл, яхшилик —
Елғон экан бари ҳам.

Боппа тушиб пайқадинг,
Дунёдан қўл чайқадинг,
Борми яна айтаринг?!
Ишонсанг шунга ишон!

1893.

Етиб келди куз фасли ҳам.
 Тўхта десанг, кўнарми?
 Йироқларда қолган кўклам,
 Қайт, деганга унарми?
 Баҳорда ҳам гоҳ дилда қор,
 Чечак қорда унарми?
 Қай дилдаки, ўт, олов бор
 Қор ёққанда сўнарми?

Одам деган ҳамма жойда
 Олисроқни кўзламас.
 Фойда дейди, доим фойда
 Ўзга сўзни сўз демас.
 Ган ўғирлар у тўш-тўшдан.
 Нишиқ ва қув — ўзгамас.
 Тўй, ҳайитда ёғли гўштдан
 Бошқасини изламас.

Алладим, йўлдан урдим деб,
 Ҳаддан ошиб ётмасми?
 Эшигинг пойлаб турдим деб,
 Пулга қувлик сотмасми?
 Мўминларни қўрқоқ санаб,
 Инсон дерми айёрни?
 Макр-алдоқсиз, бу қандай гап,
 Бу жаҳонда бахт борми?

1894.

Баъзи ўсмир замондошлар хафа қилар,
Уқуви йўқ, ҳар қадамда хато қилар,
Ор-номуси, тоқати йўқ, ишончи йўқ,
Тайини йўқ, фақат кайфу сафо қилар.

Ёмон билан яхшини фарқ қилса кошки
Ёки дину диёнатни билса кошки;
Қасам ячиб, лоф уриб излагани
Бир от билан ондан нари жилса кошки!

Бундай ёшлар ўз юртини кўрпамаги.
На ўқийди, на бир ҳунар ўргатади.
Меҳнат қилмай, бир амаллаб мол топмоқчи,
На имону на пнон бор, сургалади...

Унда уни алдайдим у, бунда буни,
Жоп берсанг ҳам топилмайдим сўзларинг чини,
Гумдон бўлса элга қиттак зиён келмас,
Бир семизроқ от бўлади унинг хуни.

1894.

Севги тили — сўзсиз тил.
Кўз билан кўр, дилдан бил.
Бир қараш, ё бир нмо —
Етар... Боғланар кўнгил!

Билардим бу тилни мен,
Овлардим кўп дилни мен:
Унутдим: бу тил сирин,
Ва сочи сунбулни мен...

1894.

абдурахмон хасталаниб ётганда

Эй, худо, ўринлат
Тилаган тилакни.
Ортиқча қўрқитма
Чўчиган юракни.

Ялғиб-ёлбориб,
Оллодан тилайман:
Дардига даво бер,
Яна не қилай ман?

Юрагим шувиллаб,
Суягим жимирлаб,
Оллодан тилайман,
Ўзимча шивирлаб.

Зорланса бандаси,
Бермасми оллоси.
Соғлиқ бер эркамга,
Шу ота дуоси.

Не ёзан, мен беҳол,
Қўл чўлтоқ, тилим лол.
Сени соғ кўришлик
Чўнг орзу, чўнг хаёл.

Бир совиб, бир исиб,
Бормоқда иш пишиб.
Юзянгин бир кўрай,
Суйганча бир қучиб.

Гоҳ умид, тагин ханф
Кунгилга йул тошиб —
Қирган сўнг қийиндир,
Эс оғиб, эс оғиб.

Икки ой шу аҳвол
Етибдир бемажол.
Эй, худо, докторлар
Дилига тўғрилиқ сол.

Олмаса докторга,
Кўрсатма сўқирга¹.
Визитга тўламай,
Ўйланиб ўтирма.

Докторлар эм этсин,
Чиройини илтсин.
Оқчани аяма,
Уйқунгни тинчитсин.

Абсамад жиянига,
У ҳам бир жигаринг.
Дўстлигин дўстлик-ла
Ўтамоқ тилагим.

Кўнглимнинг хушлиги —
Кўнгилга дўстлиги.
Борардим, бўлмади
Кўлимнинг бўшлиги.

Сарғайди юзимиз,
Тўрт бўлди кўзимиз.

---

¹ Сўқир — фолбив маъносда.

Соғайиб кет тезроқ,
Соғиндик ўзимиз.

Хатимни олингиз,
Кўнглимни билингиз.
Куч-қувват бор бўлса,
Кечикмай келингиз.

Бу — ўсган элингиз,
Туғишган ерингиз.
Зор қилмай мени кўп,
Кечикмай келингиз.

Ваҳмда дил нуқул,
Худодан умид шул.
Бир яйраб келсангиз,
Умрингиз бўлгай гул.

1894.

Талай сўз бундан бурун кўп айтганман,
Тегин ўйлаб, кўп қайғу еб айтганман.
Ақллилар орланиб уялган-чун,
Ўйланиб, тузаларми деб айтганман.

Қозоқнинг бошқа юртдан сўзи узун.
Бирининг бири тездан уқмас сўзин.
Кўзнинг ёши, юракнинг қони билан
Эритишга бўлмайди ички музун.

Дўстим-ай, ҳаволанмай сўзга тупун,
Ўйланчи сиртин қўйиб, сўзнинг ичин,
Иржагламай тингласанг пимаг кетар,
Чикарган сўз эмас-ку жинни учун.

Адашиб алағлама йўл тополмай,
Берироқ тўғри йўлга чиқ қамалмай.
Ё илм йўқ ёинки меҳнат ҳам йўқ,
Энг бўлмаса кетдинг-ку мол боқолмай.

1895.

Оч киши юпанарми тўймагунча,
 Тўқ киши то ёрилиб ўлмагунча?
 «Бир тўйсанг — чала бойлик» деган қозоқ.
 Эт топса — қўймас ҳолдан тоймагунча...

Меҳнатсиз, ҳаракатсиз, шўрлик қозоқ!
 Овқат излаб тентирар, ўта қашшоқ.
 Гўшту қимиз сингари ош бўлмас, дер —
 Йўқчилик гирдобида гаранг шундоқ!

Бўлсайди қимиз текин, ҳам гўшт арзон,
 Ундан ҳам ширин овқат қилар армон...
 Кунда тўйиб ёмоққа ўз пули йўқ,
 Тилаячилик, қулчилик қандай ёмон!

Ҳоли йўқ ўз уйида ўт ёқишга.
 Тентирар қарамайин қора қишга;
 Бир суягу, бир оёқ қимиз берган —
 Дарров юмшай қолади бир юмушга.

Не илож, ётга ёллап, мол тошиб кел...
 Молнинг бўлса, сийламай туролмас эл...
 Ёшлик ўтган беҳуда ва бемеҳнат,
 Ёшлигинг ўтган изсиз мисоли ел!

Ҳунари бор — ҳеч кимга қарам бўлмас!
 Эринчак ҳеч қачоп одам бўлмас!
 Этак думни ювсанг ҳам, ҳалол меҳнат,
 Ҳалол меҳнат — ҳеч қайда гулоҳ эмас!

Ўгри бўлиб, яхши тўн киёлмассан,
Бир ўргансанг нафсингни тиёлмассан;
Давлат кетар, ор билан номус кетар,
Аммо, чини жонингни қилмассан.

Баъзига кувлик билан давлат битар,
Баъзилар то ўлгулча тилаб ўтар.
Меҳнат қилмай топганинг — давлат эмас,
Қол сувидай бир зумда оқиб кетар.

Қасам урган кувлардан нари юргин!
Тишиб оқмас сувлардан нари юргин!
Бу юртда тиланчи кўн, эринчак мўл,
Меҳнат севмас... Улардан нари юргин!

1895

Ешлик ўтди, билдингми?
Йигитликка келдингми?
Йигитлик ўтди, кўрдингми?
Кексаликка кўндингми?

Ким билади, шум така,
Не гуноҳлар қилгансан.
Не қилмишлар билгансан,
Қай кўчага киргансан,
Не йўллардан юргансан.

Ким билади, шум така,
Тугал бадбахт бўларсан,
Кўрада ўлган туядай,
Сен ҳам ҳаром ўларсан.

1895.

Кўланка буи узаитиб,
Олисни кўздан иширса,
Вақт офтобни қизартиб,
Уфқлардан оширса,

Кўнглим маъюс сирлашар
Боққанча ўша ёққа,
Не билан шивирлашар
Қараб йироқ-йироққа?

Утган умр — қув сўкмоқ,
Қидиради талайни.
Ким алдади, ким тўқмоқ
Солди — шуни санайди.

Нени топсанг, шуни топ,
Ярамас бир керакка. 4
Нуқул оғу йиғишиб,
Сенар шўрли юракка.

Адашган кучук мисол
Улиб, юртга қайтган ўй,
Ўқиниш бўлди толе,
Аввора бўлма уни қўй!

1895.

Табиат ўлар, балки инсон ўлмас,
 Гарчи у қайтиб келмас, ўйнаб кулмас.
 Менинг-ла табиатим айрилганин
 «Ўлди» денти бир нодон, ўзин билмас.

Кўп одам бу дунедан ситам кўрган,
 Ситам кўрган, рўнполикин кам кўрган.
 Ўлим — нима, ўйланг-чи, ўлмас сўзлар
 Қолдирганинг ўлганли ким ҳам кўрган?!

Тирикчилик ташвишини ўйлаган кас,
 Боқий дунё маъноси аглаб етмас.
 Менинг қайда эканим билолмайди
 Терап ўйинг тизгинин кимки тутмас.

Дунёга — дўст, охиратга дўст бўлмас,
 Иккови ҳам бир дилдан ўрин олмас.
 Дунёга ўч, маҳшарга бегонанинг
 Имонин бут дейишга оғзим бормас.

1895.

Молга дўстнинг дўсти йўқ молдан бошқа,
 Оларда чор йўқ алдамасга.
 Қаерда пулни кўрса топинади,
 Одамлар латнат ўқир ундай пастга.

Мол ёяди шуҳратин билдирмоққа,
 Кўз-кўз қилар мол билан куйдирмоққа.
 Ўзи чўчқа, ўзгани ит деб ўйлар.
 Сув шўрва, суяк билан суйдирмакка.

Ақлли, хунифеъли ва орли деб,
 Мақтамайди ҳеч кимни бу кунда кўли.
 Шу кунда мол қаерда гўниг ичида,
 Олтин берсанг, беради гўнигдан еб.

Шуни ўқиб ўйлай бер бўлсанг зийрак.
 Кучингни сот, ор сотиб нега керак?
 Уч нарса одамзоднинг хосияти,
 Зўр ғайрат, ёрқин ақл, илиқ юрак.
 1896.

Туққан ота-она йўқ,
Туққизарлик бола йўқ.
Қизигига танггу-тўш,
Тепишиб ўсган ола йўқ.

Тўлишай деса чора йўқ,
Жонига бир ора йўқ.
Уйқуда, онда ҳаловат,
Соч-соқолда қора йўқ.

Қадрига етар ёра йўқ,
Пандида озора йўқ.
Ёт кўрани пойлаган
Чолда ақл зора йўқ.

1896.

Гоҳ бетоқат кутасан
Дилдан гаплик аришин,
Бошинг узра тутасан
Тиниқ илҳом парисин.
Қонинг ўйнаб туради,
Чашма суви тошгандай,
Талпинади юрагинг
Нур қўйнига ишошгандай.
Ёруғ дунё чароғидан
Қўнғил кўзини очдан.
Кучли ўйлар булоғидан
Сўз ирмоғи тошади.
Шунда шоир бел боғлаб,
Кўа ташлаб келажакка,
Дунё поклигин чоғлаб,
Далда берар юракка.
У сезади оламининг
Аламини, дардини,
Эштади одамнинг
Фарёдини, арзини.
У жар солиб тўлганар,
У ишонар ақлга.
Адолат руҳи уйғонар,
Янграр узоқ-яқинга!
Ўтли юрак, аччиқ тил,
Сиёҳи худди оғу.
Нима қилсанг шуви қил,
Шоирнинг бўлгани шу.
1896.

Бир гүзаял қыз бұлибди хон қўлида,
Хон ҳам жонин қияркан қыз йўлида;
Олтин — кумуш кийгани шоҳи-ишак.
Кутувчи қыз — келинлар бор сўиғида.

Деган сўз бор «уй-уйга, така тувга»,
Хон ғарқ бўлиб юрннги овоз дунга.
Қўйнимни, чол сийпаган, қурт есин деб,
Жар тошдан қыз қулабди тераи сувга.

Шон — салтанат юпатмас ёғ юракни,
Ким ҳам бўлсин, ўз тенгин тиламасми?
Вақти ўтган давронни қувалаган,
На қилсин бир қариган қув суякни?!

Қари — ёш давронн ўзга, тотув эмас,
Элга кўнар, ёш юрак сотув эмас.
Кимда-ким катта бўлса икки шучал.
Мол бериб олган билап хотин эмас.

Кўп бойлар ёш хотинни тутар экан.
Ёш қайғусин билдирмай ютар экан.
Орасида буларнинг муҳаббат йўқ,
Тупаб қўйиб қочирар буқамикан?

Бой қариса молига берар чилвир,
Мол умрин янгиртмас, худо ургир.
Бировнинг қизин молга сотиб олиб,
Илгаргинн излаган қандай қурғир.

«Хотиним қандай?» демас оқсоқол бой,
Еш билан дўст бўлбди ёпирим-ой!
Қув хотиннинг майишса шод бўласан,
Шайтонга шогирд қилиб қўйишгандай.

Қарп бой! Қаттиқ соқ бўл, тилга кўнсанг,
Муйиз чиқар хотиннинг тилига кирсанг.
Ҳеч ўқмассан ўзинга — ўзинг маз бўб,
Дастурхон ҳам хотинни, махтап кўрсанг.

Ғуноҳсиз хотин билан бўлар ароз,
Ешинг кўнган эримас, у ўзи воз,
Биттаси қанаил гулу, бири қуврай,
Бир ерга қўшилурми қиш билан ёа!

Донм бўлмас қуйруқни буланглатган,
Сочидан силаб-сийпаб суюб ётган.
Икки кўнган ораси йилчилик ер,
Уни қандай қўшади у опт урган.

1896.

Кўк ола булут букчилиб,
Шар-шар ёғар қай чоқда.
Бўю бастинг эгилиб,
Ёш думалар овлоқда.
Ёғган кунда кўкариб, :
Ер кўпчиб кучга қонар.
Оққан ёшга ёзғириб,
Бопи лўқиллар, ич ёнар.

1896,

хотини билан масақбой

Хотини:

Тўшак қип остига
Бойнинг тўқимин,
Ўчоқнинг бошига
Ўтиннинг қўқимин
    Букчайиб,
    Биқситиб,
    Қўқситиб келтирди.
Шуларнинг бари — мен,
Қўнглининг нури йўқ.
Юзнинг нари — мен,
Бахти йўқ, умри йўқ.
    Букчайиб,
    Шумшайиб,
    Ўдайиб ўлтирди.

Эри:

Кулги бўи юрганда
Неларга қодирсиз.
Ош қилиб берганча
Чидамас сабрсиз.
    Келиб қолди,
    Даҳшат солди.
    Аёвсиз дўқлади.

Сўзининг жони йўқ,
Ақлсиз қун-қуруқ —

Хотининг куня йўқ,
Қамчидир йўл-йўриқ.
Варқиллаб,
Шарқиллаб,
Ҳалчиллаб тўхтади.

Кўк тумандир олдиндаги замон ўзи,
Умид билан чироқ тутган сабру тўзим.
Кўп йиллар кўп кунни ҳайдаб келаётир,
Сурати йўқ, сийрати йўқ, толган кўзим.

У кунлар ҳам ўтган кундай хору хасдир,
Келар, кетар, ортида из қолдирмасдир,
Шунинг бири — меникидир, товушим ўчар,
Кейингисини олло билган булса басдир.

Ақл ва жон — мен ўзимдир, тан — меники,
«Мени» билан «меникининг» фарқи — икки.
«Мен» ўлмакка тақдир деган нарсаси йўқ,
«Меники» гар ўлса ўлсин, унга бекин!

Чироғларим, интилардинг «меники»га,
Энди жисмим тополмайсан куну тунда.
Инсоф, номус, севги пла йўлдошингни
Эслаб кўйгил бир қабрдан ўтганингда.

Сот фойдага, молга ҳамма қилигингни,
Йўлаб нишит ўи билан ҳўл-қуруғингни.
Шунда умр деган алдаб қўймас сеня,
Йўқса секин ўгирлайди қизингни.

Гофил одам бор дупёни дер меники,
Меники деб юртганларни топ уники.
Молу ҳол ҳам, тан ҳам қолиб, жон чиққанда,
Сепга ахир нима қолар, не сепики?

Эзилганга жонинг ачиб, ичинг күйсип,
Ҳаракат қил, кўнчилиққа фойданг уйсип.
Аввалбошдан тангри кўпнинг гамни еган,
Мен суйганини суйипти деб эганг суйсип.

Кўпни кўрсанг кўп демагил, ўрни бўлак,
Кўп ит енгил, кўк ит бўлар ёлғиз ҳалак.
Кўп озини — адолатдир, марҳаматдир,
Қайда кўрсанг, тириш кўпга эш бўлгундак.

Ўз корига яратар эл керагини,
Билмадим айёрини, зийрагини.
Оғзингдаги ошни олган қайдан билар
Ҳақиқату дин деганиниг туб-тагини.

1896.

Қимдир сени кўпик сочиб кўп мақтайди,
Ишонмагин, юрагида кек сақлайди.
Меҳнатингга ва ақлингга ишон, шулар
Икки ёндан суяб сени, қулатмайди.

Иъза бўлма, лаққа тушиб хушоматга,
Қиёр-ҳаво билан қолма маломатга.
Эл ичда бошгинангни эгиб қолсанг;
Ярашарми бу басавлат хуш қоматга.

Қайғу келса, кўксингни тут, бош эмагил,
Кўзга кулгу нури қўнса — ёш демагил,
Юрагингнинг тубига боқ, тўрига боқ,
Унда асл жавоҳир бор, тош демагил.

1897.

Тапу жонга тарқалар —
Яхши оҳанг, ширин куй.
Дилга хил-хил ўйлар солар,
Оҳанг суйсанг, мендай суй!

Олам эсдан чиқади,
Унутаман ўзимни.
Кўнглим маъни уқади,
Деймайман сўзимни.

Чўлда ташна сув топса,
Ичар узала тушиб.
Билмайди, то қонгунча,
Ўтсалар ҳам туртишиб.

Яхши оҳанг — куйдирар,
Ўтгашларни тиргизар.
Умр тўвини кийдирар,
Йўқни бордек юргизар.

Эски шивир қадим ҳол —
Эшитилгандай бўлади.
Ҳарён учади хаёл,
Менинг кўнглим тўлади.

Ўтмиш оғусин ичиб,
Бўламан тағин гарапг.

Ёлгонлар чия кўринар...
Оҳанг кучига қаранг!
Тағни чалғита бошлар —
Ҳар муттаҳам ва ҳар қув.
Оламда мен ичмаган —
Айтнинг қолдими оғу?

1597.

Мен нома ёзаман,
Қароғим, қайтарма.
Қайгунгдан тўзаман,
Борғувчи айтарми?

Куп бўйи кутаман,
Келар деб хабаринг.
Оқ урмай нетаман,
Бизга йўқ назаринг.

Кўнгилга юпаниш
Сен эдинг, бозорим.
Сенсиз йўқ қувовиш,
Сенсиз кўп озорим...

1897.

Елсиз тунда ёруғ ой
Нурн сувда дириллар.
Овул олди теран сой,
Дарё каби гуриллар.

Қалин дарахт барглари
Шивирлашар, ғоз қотар.
Майсазордир таглари,
Кўм-кўк товланиб ётар.

Янграр эди тоғу тош,
Куйлаб келган чоғида.
Йўлимга чиқар эдинг,
Кўришардик овлогда.

Қалби гуп-гуп урарди.
Совуқ тер босарди гоҳ.
Ҳориб шунда турарди,
Чўчиб тушарди ногоҳ.

Сўз айтолмас, тили лол,
Нотинч эди юраги.
Суяниб турар беҳол,
Томоққа ботиб ияги.
1898.

Қуввати ўтдай бурқираб,
 Маржон-маржон тизилган
 Емгирли ёздаи сирқираб,
 Кўк булутдан узилган.
 Эси ҳайрон қилар сўз —
 Нодонларга қадрена.

Таваккал деб ботир ўй
 Тилни қиличдан қайраб,
 Ишлатиб минг ҳийла, йўл,
 Чопишди яйраб-лайраб.
 Уйғонмас юрт, димгина,
 Уялмай қол жимгина!

Ўйлаб-ўйлаб тонган сўз
 Ичда қолдирмас кирни,
 Кўнгиш тилаб чопган сўз
 Қўзғатар бор томирни.
 Дил орзиқиб ёд олар,
 Тагида-чи қўр қолар.

1898.

Шум дунё тўнаб ётир, ишинг борми,
Бояги куч, бояги тусинг борми.
Олди умид, орти ўкинч, алдамчи умр,
Қарс уриб ерга тиқмас кишинг борми?!

Таъми кетиб бузилмас тотинг борми?
Бепи кунлик-бу омонатга биров зорми?
Яқини ёт, тотувни хун қилар экан,
Қув умрнинг қизиғига эл хуморми?

Ўйламай очилган оризнинг айтма сўзин,
Тил балоси ёмондир, булғар ўзин.
Тилда сунк, лабда эса жияк борми?
Чимилдиқдай кўрсатмайди чиннинг юзин.

1898.

... Номим одам бўлган сўнг,
Қандай нодон бўлайин?
Халқим нодон бўлган сўнг,
Қаён бориб ўнгайин?

1898.

Мен кўрдим, узун қайин қулаганин,
 Қора ерга бош қўйиб сулаганин.
 Япроғи саргайиб ва ўлимсираб,
 Бойқушнинг ким тинглайди йнеллаганин.

Мен кўрдим, ўйнаб юрган қизил кийик
 Гавдасига милтиқнинг ўқи тийиб,
 Толиқиб, қопсираган қовоқ туйиб,
 Кимга ботар у бойқуш тортган куйик.

Мен кўрдим синиқ қанот капалакни,
 У ҳам билар умрни изламакни;
 Кун чиққанда пинар қалт-қулт этиб,
 Ундан ибрат олар жон бир бўлакни.

Мен кўрдим ошиқ ёрдан ваъдасизлик,
 Умрнинг қизғидан умид уздик.
 Иссиқ юрак совуди, яра тушди,
 Чиқмаган чибян жонли кун ўтказдик.

Дунёнинг билдик охир оқибатин,
 Еб юрган кўп, бирининг бири этин,
 Уйли одамга қизиқ йўқ бу дунёда,
 Кўпнинг сирти бутун, ичи тутун.

1898.

Кун ортидан кун туғар,
Бир кун бекор ўтказмас.
Ўй ортидан ўй қувар,
Елга минсанг етказмас.
1898.

•

Хаста юрак тепади аста-секин,
Чарчаб қолган гавдамда жўш уролмай,
Гоҳо уни иссиқ қон босиб кетар,
Қийпалар узун туида дам ололмай,

Хаёл кўки қоронгу, қайғу ешган,
Эркалик ва дўстликни оғриқ кўрар.
Ақли йўқ, ори йўқ ҳовлиққанни
Кунда кўриб, улардан юз ўғирар.

Эслаб ўтган кунларин расо қўмсар,
Бу кунни кун демас қаргаб сўкар.
Гоҳо тилаб бахт билан япа тинчлик,
Гоҳо қайғу ғазабини япа истар.

Гоҳо йиғламоқ истар айтиб зорин,
Шундай кунда тугилган дардининг барин.
Гоҳо уни яширар элу-юртдан,
Мазақлаб кеткизар, деб киши орин.

Хаста юрак тепади аста-секин
Ўз дардини яшириб ҳеч билдирмай.
Гоҳо босар иссиқ қон уни сокин
Гоҳо бир дам жим қолар уп чиқармай.

1898.

Нурли осмонга интилиб ўсгансан сен,
 Гурурланиб қайгулардан безгансан сен.
 Худди шундай баҳор чоғи майсаларнинг
 Қуёш сари рағбатини сезгансан сен.

Шундан бери кўп раҳмсиз йиллар ўтди,
 Ўроқ они, йиғим-терим они өтди.
 Иссиғини, совуғини — бариш кўриб
 Муғлиг кўнгил қайишмасдан ғайрат этди.

Оғир ўйлар азобида қийналиб жон,
 Қайғу, ҳасрат чеҳранга из солмиш аён.
 Дони тўлиқ бошоқлардай, у ўйлар ҳам
 Сенинг бошинг эмак истар ерга томон.

Тирик жон-ку ўлмакликка рози бўлмас,
 Гўёки у бир умрга яшар, ўлмас.
 Ажал келиб човут солса, жонни олса,
 Умр қайда, сен қайда,— бир ўйласанг, бас.

Одам зоти бугун одам, эрта — тупроқ,
 Бу кун умр яшваб турар, алдов бироқ.
 Эрта ўзинг қаордасан, билармисан,
 Ўлмак учун туғилгансан, ўйла, чироқ.
 1899.

Юрагим, нима сезасан,
Сендан бошқа жон йўқми?
Дунёни кўнглим кезасан,
Таянч йўқми қўй, тўхта!

Сезганингни сездириб,
Етолмадинг ўртоққа.
Тирик жондан беадириб,
Оборасан қай ёққа.

Ўртоқлик, тинчлик, дўстлик-ку,
Унинг қадри ким бярар?
Ҳар кимга тилак қўшдик-ку —
Бари алдамчи савдогар.

Дўстни қайдан топарсан,
Кенгашинга одам йўқ.
Нари-бери чопарсан,
Ёлғизликдан ёмон йўқ.

Ақл айтсанг биронга,
Ичинг эриб, илиниб.
Уялмас ҳақ тиланга,
Расволпги билиниб.

Ҳақим бериб тинглатган
Сўз кўнгилга кўварми?

Қулоғини сотган пир урган.
Унгдирарми, ўнгарми?

Куясан юрак, кулсан,
Куйганингдан не фойда.
Дунёда нени суясан,
Умр қайда, дўст қайда?
1900.

Қуёшни вақт итариб,
Кўк уфқдап опирса,
Кўланка бошин кўтариб,
Узоқни кўздан яшвирса,
Шунда кўнглим йўқлайди
Жондан севган ошиғип.
Кўзи етиб тўхтайди,
Ўтган кункинг қочмиғип.
Кўкка боқдим «Олло» деб,
Синаб кўрай, деб кучип.
Раҳмати ушинг унда кўп,
Фойдаси йўқ биз учун.
Нега севсин ул мени,
Дилга уни олмадим.
Кўрдим ортиқ мен сени
Раҳматидан оллонинг.
1900.

«Уяламан» дегани кўнгил учун,
Ушоққина умрдай мунгли учун.
Тотувгина дўстлик ҳам, қасдлик ҳам йўқ,
Жигари йўқ тортгали енгил учун.

Чалқанча тушиб ётар ичи пишиб,
Қайси жонга ёқаркин бундай иши.
Ингиштириб уятни, танин асраб,
Эртаси йўқ, бугундир бор ташвиши.

Тугнигани, дўстлари икки-учдир,
Шу сабабли дўстидан душман кучли.
Суйса — ёлғон, суймаса — аямаган,
Бу не деган замонга ишим тушди?!

Кап-катта-ю қилиғи болатовур,
Болачадай эрмаги ғала-ғовур.
Ота тийса болани, бу ҳам — дўстлик,
Бола тийса, отага нечун оғир?

1901.

Барги сўлиб қолган эски умидман,
Умр суриб хаёл-ла, бўш юрибман.
Хаёлларим кўпглимини тинчитмайди,
Утган кунлар ўйи билан қурпбман.

У даврон — умр эмас, бир кўрган туш,
Ўйга ботма, хаёлда баланддан туш!
Ўз умрингга қара-чи, тугалмикан,
Қани ўтли юрак, чирой, қувват-куч?

Саҳрода сароб каби юрт-аймогим,
Чинга чидаб, ўшолмас яттифогим,
Кўппинг оғзин кузатсанг, кун кўрмайсан,
Ўзинг кузат ўзингни, кел, чироғим.
1901.

Юрак — денгиз, асл тошдир қалб олови,
Шу оловсиз юрак бўлмас бахт гарови.
Юракда ўт, дард, ҳарорат бўлмас экан,
У юракнинг на дўсти бор ва на ёви!

Юрак иши дўстлик ҳам, душманлик ҳам,
Ор-номусга соқчи бўлар ақл ҳар дам,
Ор, уятни менсимасни бизнинг элда
Мартаба деб билар катта-кичик одам.

Ўт озаяр ҳар одамда қариган чоқ,
Ўт камайса юрган йўлинг бўлар тайғоқ.
Ҳар учраган ёрдам қўлини узатса ҳам,
Йўлнинг тайғоқ, оёқларинг титрар, маймоқ.
1902.

Жим-жим кўнглим, жим кўнглим,
 Сояламай сой топмай,
 Не кун тушди бошингга
 Куни, тун жой топмай?
 Шундай юрганинг билан
 Қиз ўларми бой¹ топмай?
 Тунда кезган маъқулми,
 Чор атрофга жовдирай?
 Уламан деб юрдингми,
 Бундан бошқа жон топмай!

Жим-жим кўнглим, жим кўнглим,
 Сабр таги сариқ олтин.
 Сабр қилсанг ҳолингни,
 Билармикан бегзодим?
 Кўнгил овлаб сўз айтар.
 Орадаги тилхатим.
 Оқин сувдай тўлқинлаб,
 Ўтаётир ҳаётим.
 Қасал эмас, соғ эмас,
 Қуриди ҳол, қувватим!..
 Жим-жим кўнглим, жим кўнглим,
 Ҳеч ўйланма, етади!
 Бу ўйлардан фойда йўқ,
 Умр маълум, ўтади.
 Ажал ҳам тез етади.

¹ Б о й — эр маъносида.

Хўш, қиз олсин...
Азоб кўрмай роҳат йўқ,
Ахир у ҳам кетади.
Унинг билан ҳаётда
Бор гўзаллик битарми?
Ҳақни сотсанг ҳаромга,
Тангри қабул этарми?
«Қиз севади мени» деб
Тайтанглашинг кетарми?
Жим-жим кўнглим, жим кўнглим,
Ўйлаб-ўйлаб толарсан.
Ҳаммасини билсанг ҳам,
Ҳали инкор қиларсан!
Ўрта насая, ёна сая,
Бекордан бекор азобга
Ўз бошингни соласан.
Қай вақтда тўйгаздинг
Айниқ каби оғасин,
Хотин билан тоғасин?
Ҳеч зот юрмас ерларда
Қарамай нега чопасан?
Сенингча шу яхшимми,
Ушлаб киши сабосин?
Кийимингни йиртасан,
Ўлга кулги бўласан.
Жим-жим кўнглим, жим кўнглим,
Соғиниб ҳеч саргайма!
Тинч юрсанг ҳам қиз қувмай,
Сени биров қарғарми?
Қиз изласанг кўнглик бер,
Бу гап маъқул бўлмасми?
Кўриб олсанг кўркамин,
Севиб олсанг севганин,
Шунда кўнглинг тўлмасми?

Ярқ этмас, қаро кўнглим не қилса ҳам,
Осмонда ой билан кун чақилса ҳам.
Дунёда сира сендай менга ёр йўқ,
Сенга ёр мандан ортиқ топилса ҳам.

Шўрли ошиқ сарғайса ҳам, соғинса ҳам,
Ёр айтиб, яхши сўздан янглишса ҳам,
Чидайдн ёр ишига розн бўлиб,
Масхара ва хўрликда топинса ҳам.

Тулпордан чувир ўзмас чопилса ҳам,
Ушга ҳам укки тумор тақилса ҳам
Қоқитмай мени сиртдан юра олмайди,
Қасрда ким елкиб, қоқинса ҳам.

Кучук, ит бари оларми ёпилса ҳам,
Етарли бўлиб суяк топилса ҳам.
Орсиз одам дўқ уриб ҳарсиллайди,
Ҳар ердаёқ устунга тақилса ҳам.

Тойга миндик,
 Тўйга чопдик,
 Яхши кийим кийиниб.
 Укки такдик,
 Кулиб боқдик,
 Йўқ нарсага суюниб.
     Қирғий учди,
     Қушни қучди,
     Не битди?

Отамиз бор,
 Домламиз бор,
 Айтганига кўнмадик.
 Сўнг чоғида
 «Биз унга жўр
 Бўламиз» деб билмадик.
     Яшрин қочдик,
     Йўллар ошдик,
     Чувлашдик.

Ёзув ёздик,
 Хат тавидик,
 Бўлдик ошод домладан:
 Чала ўқишдан
 Не наф кўрдик,
 Қолгандан сўнг хўп нодон.
     Баҳосиз ёшлик,
     Бўз болалик,
     Адашдик.

Бўз болалик
Қиз карадик,
Ҳазиллашдик, сўйлашдик.
Пойга чопдик,
Шон таратдик,
Бақириниб куйлашдик.
    Кўнгилга келар,
    Ким йўлар,
    Ким кўнар!

Жойин топдик,
Хотин олдик,
Маҳри тегди олгина
Турмуш қурдик,
Энди ўйландик,
Қолди ёшлик созгинам.
    Ёшлик қайда?
    Вой-войла
    Не фойда?

Ўз айбимга кўз солиб
 Ўйга ботдим, тулгондим.
 Ўз айбимни кўлга олиб,
 Текширишга ўйландим.

Ўзимга ўзим ёқмадим,
 Энди қайга сиголдим?
 Ўрганган бу кўнгилни
 Қандай қилиб тнёлдим?

Гуноҳимни санасам,
 Тоғ тошидан оз эмас.
 Юрагимга кўз солсам,
 Игна қадар тозамас.

Арчиб, олиб ташлашга
 Жўякдаги ўт эмас.
 Ҳаммаси ҳам ўзимдан,
 Тангри берган «ёт» эмас.

Шунча аҳмоқ бўлганман,
 Кўринганга қизиқдим.
 Адолатлик юракнинг
 Одиллигин бузибман.

Ақл билан билимдан
 Жуда умид узибман.
 Ҳийла билан қувликни
 Марвариддай тизибман.

Ялмоғиздан мен очкўа,
Ор, номусдан безибман.
Қувлик билан шумликка
Тентак бўлиб учибман.

«Сиз биласиз» деганга,
Қувда куйиб-пишибман.
Ҳар кимсага мақтаниб,
Антибман: мен «пишиқман».

Маъсуд

(Поэма)

Ё олло ҳурматиингга дўстинг Маҳмуд,
Тилга куч бер, билинсин тўғри мақсуд.
Хорун — Рашид ҳалифа замонида
Боғдодда йигит борди оти Маъсуд.

Шаҳардан бир кун Маъсуд чиқди тишга,
Бордими тўғри келиб бирор ишга.
Бир ўғри ушлаб, тўнаб ётган ерда
Гез бўлди бир бечора чол бойқипига.

Чол бойқипи бақиради фарёд солиб,
Айриб олар одам йўқ уни бориб.
«Ким ҳам бўлса бир эрлик қилайин» деб
Маъсуд учди ўғрига ғазабланиб.

Маъсудни ўғри чопди қилнч билан,
Яхшиёқ жон сақлади бир иш билан,
Эсон-омон у чол ҳам қутулибди,
Маъсуддан ёв қочганда уриш билан.

Маъсудга келди у чол кўзини тиклаб.
Кўрса бошдап қон оқади, мард антикиб,
Чол ўйлапти қарзимни мен ўтайин,
Йигит экан баҳодир, довурак деб,

Эй, йигит, не қилсанг ҳам эр экансан.
Кўргайсан эрлигингнинг баракасин.
Ажалдан, сабаб бўлиб, сен қутқардинг
Шу учун олло сенга умр берсин.

Бой эмасман, ботир ё хон эмасман,
Отоқли, ортиқ бўлган жон эмасман.
Сабаб бўлиб ажалдан қутқардинг сен,
Яхшилиқни мен билмас, чол эмасман.

Мен бир жонман дунёда, жаҳон кезган,
Азон билан кетаман шаҳрингиздан.
Эртароқ фалон ерга келиб туриб,
Олиб қол бир мукофот ўғлим биздан.

Пул учун қизиқмассан сен ҳам бир эр,
Сени менга учратди парвардигор.
Бир худонинг ҳаққи учун мен тилайман,
Қабуд қил шартим учун қўлингни бер.

Ўғрига юбормадим мен номусни,
Ким пуллар бундай-бундай қилган ишни
Олло ҳақи деган ҳеч амал ҳам йўқ,
«Борайин» деб ваъда этиб қўл олишди.

У ерга йигит туриб эрта борди,
Олдидан чол тез пайдо бўлақолди.
Қўлидан ушлаб олиб эрганштириб,
Бир четда турган уйга олиб борди.

У уйда бир гул турар сўлқиллаган,
Бошида уч мева бор билқиллаган,
Бири оқ, бири қизил, бири сариқ.
Танлаб шундан бирини олгин, деган.

Оқин олсанг ақлинг жондан ошар,
Сариғин олсанг давлатинг сувдай тошар.
Агар қизил мевани олиб есанг,
Хотин-қизда жон бўлмас сендан қочар.

У вигит чол сўзига қулоқ солди,
Қўзини пастга тиклб оз ўйланди.
Оқи билан саригни олмайман деб,
«Қизил мева ейман» — деб қўлга олди.

Мен бераман, тонмайман айта туриб,
Пушаймон бўлмай кейин юриб-юриб,
Оқ билан саригни олмаганинг,
Маъносини менга айт яқин кўриб.

Мен бўлсам агар оқин емоқ дедим,
Ақлли бўлдим элдан бўлак дедим.
Мен ақлни эмас, у балки мени,
Йўлга солса, ўргатса керак дедим.

Ақллик жон тошилмас менга сирдош,
Айниқса сўзга нодон бўйин бермас.
Адолатсиз, ақлсиз, орсиаларни,
Кўра туриб кўнгилда тишлик турмас.

Одам дардли бўлмасми ғусса тортиб,
Ширин уйқу келмайди тунда ётиб,
Юрагининг дардига эм тополмай,
Ширин ош ичолмайман дамдин тотиб.

Саригни еб, мен бўлсам бойнинг ўзи,
Оғзида халойиқининг бўлдим сўзи.
Палончидан бир нарса олсакчи деб,
Тикилар жон битканиннг менга кўзи.

Юрт қарғар юртдан ортик бойлик учун.
Пуллайди биров тусин, биров ичин.
Не қилса ҳам нодонлар олмоқ истар,
Моли қурғир куйдириб юртининг ичин.

Меҳнатсиз мол сўрамоқ хайрчилик,
Ақлли эрга ордир ундай қилиқ.
Уни ўйлар бу кунда одам борми?
Фойда ўйламай қилади ким тотувлик.

Берсанг қолар нимаси унда орнинг,
Бермасанг ўзинг ҳам ит бирга бўлдинг.
На ўзинг ит, бўлмаса бор элиг ит,
Даъвосиз бир балога миниб қолдинг.

Қизилли есам меня аёл суяр,
Одамликка юрмаса не жон куяр.
Аёллар ҳам кўн жон-ку, дўстим бўлса,
Доб эдим бир фойдаси менга тияр.

Эркакининг гар эркакда бўлса қасди,
Хотин — она, қиз ийўқ кимнинг боши,
Қон қаҳр қора киши қасдик қилса,
Шунда аёл бўлмасми ҳямоячи.

Аелда одам боши соғ бўларми?
Уйда текширилмас дов бўларми?
Эри аччиқ айтса, хотин юмпоқ айтиб,
Ўтирса бурунгидай ёв бўларми?

Шуни ўйлаб қизил меня мен тавладим,
Берсангиз емоқ бўлиб бел бойладим.
Тўсатдан мен бу сўзини айтганим йўқ,
Бошидаёқ ўйлаб тегини авайладим.

Бу сўзга солиб турди чол қулогин,
Бўлмаса тошиб айтдинг, ё чирогим,
Ақл, давлат, аввалдан сенда экан,
Умрингдай уэун бўлсин бахтинг, жоним.

Бу чол бўлак чол эмас Хизир эди,
Эпин топиб йнгитга тўғри келди.
Сўзига на ақлига, қилиғига,
Рози бўлиб ҳақиға дуо қилди.

Хизирдан Маъсуд дуо хўп олипти.
Сўнгидан шаъми — жаҳон аталипти,
Маъноси бу дунёнинг куни деган
Етишиб бизга ибрат сўз қолипти.

1887.

искандар

(Поэма)

Искандарни ҳамма ҳам билармикин?
Македония шаҳридир унга макон.
Филипп пошшо фарзанди, дов юракли,
Мақтанчоғу қизғапчиқ одам экан.
Ени ҳам йиғирма бир, расо бўлди,
Филипп ўлди, ўрнига пошшо бўлди.
Ўз давлати, ўз юрти кам кўриниб,
Кўшини эллар бошига бало бўлди.

Искандар кўшини йиғиб, йўлга тушди.
Қанча мулк, қанча давлат қўлга тушди:
Дарё-дарё оқди қон, ёнди боғлар.
Искандарнинг босқини мўлга тушди.
Тиз чўкди талай хонлар қаршисида,
Тиз чўкди не султонлар қаршисида.
Асир тушиб, қул бўлди саноқсиз эл,
Тиз чўкди не инсонлар қаршисида...

Шаҳаншоҳ, деб шуҳрати гап-сўз бўлди..
Давлати ошган сайин — очкўз бўлди.
Кўйни тўлди, кўзи ҳеч тўйгани йўқ,
Ер юзин олмадим, деб дилсўз бўлди.
У, яна кўшини йиғиб йўлга тушди,
Яна давлат, иқлимлар қўлга тушди,
Ҳеч қайда тополмади кўним, ором,
Дарё кечди, йўли бир чўлга тушди...

Олис чўлга дуч келди у ноғиҳон,
Қакраган ҳам яланғоч қум ҳар томон,

Қанча тежаб ичса ҳам ўтмади сув,
Чўл таптида қоврилар мол ва инсон,
Бир қатра сув дардида қўшин сарсон,
Бедармон, чала жинни ва чала жон.
Қанчалар қолди кетди бу саҳрода,
Машкарига солмоқчи ўзи қирон...

Жаҳонгирнинг оти ҳам қулаб ўлди,
От елин қучиб, кўнгли гамга тўлди.
Ўридан туриб қолса, олисларда —
Бир шуъла барқ урмоқда... Ҳайрон бўлди.
Шаҳаншоҳ шуъла томон тўғри юрди,
Саҳронинг қоқ белида нима кўрди?
Тасмадаини, мўлдир булоқ жилдирди,
Искандар ширин сувга ўзин урди.

Тоза қошиб дер эди: «Не ҳикмат бу?
Чўл аро қандай ширин на салқин сув...
Сув бошида бадавлат эл бор ўхшар,
Ҳамманг ичиб, дармон йиғ ва юзинг юв!
Дармон йиғиб, сув бўйлаб кетганим бор.
Сув бошида қалъага — етишим бор.
Бош эгмаса — қиличим бошидадир.
Шаҳрин ҳам тош талқон этишим бор».

Ҳар солдиб, сув еқалаб юриб кетди,
Йўлда кўнмай, кўн кун от суриб кетди
Қўшини совут кийган, ўнкай ботир,
Йўл-йўлакай базмин қуриб кетди.
Қарасаки, ажойиб қалъа турар,
Искандар от бошини дарҳол бурар.
Тутқасин тортар олтин дарвозанинг,
Очолмай, қаҳри қистаб, ҳар ён юрар.
Ҳеч қачон бундай хўрлик кўрмаганди,

Ҳеч дарвоза олдида турмаганди:
Ғолиб бўлиб ўрганган асов кўнгил —
Хўрланарман деб, хаёл сурмаганди.

Қаҳри қистаб, қоқишга тушди ногоҳ:
— Дарвозангни оч! — деди Искандар шоҳ.
— Ижозат йўқ, бу — таяғри эшигидир! —
Қоровулнинг жавоби солди садо...
— Билмайсанми, Искандар деган менман,
Ер юзини урушда енгган менман.
Дарвозангни оч, кимсан, билдир менга!
Энг сўнгги калъа учун келган менман!

— Мактабишга ҳожат йўқ, зўравонсан,
Ҳам зўравон, ҳам очкўз, тўймае жонсан.
Миқти бўлсанг — нафсинга кучинг етсин,
Бу дарвоза очилмас, бил, аси сан!

Кўп кездим, тўғри келди ранг-баранг ер,
Қалъаларга чанг солдим мисоли шер:
Қалъангни-ку очмайсан, ҳеч бўлмаса,
Халқимга кўрсатайин, бир сийлов бер!

Шу замон келиб тушди тугун рўмол:
Овоз келди: «Жаҳонгир! Сийловни ол! —
Сен сўраган сийловнинг худди ўзи,
Ўйлаб кўр, ақл бергуси, кўзингни сол!»
Кўнгли тўлиб, тугунни қўлга олди:
Тўхтамай қўшин томон чопиб қолди.
Очсаки, рўмол тўла бир қоқ суяк...
«Бу қандай масхара?» деб ақли толди.

Аччиғланиб, тутоқиб кетди бирдан,
Ҳеч маъни ололмади ушбу сирдан.
Наъра чекди: «Менга шу равонди, —

Суяк деган топилар ҳамма ердан!
Ҳам тугунни иргитди бетоқат қўл...
Арасту яқин келди — ақли зап мўл:
— «Шоҳо,— деди,— бу тортиқ бежиз эмас,
Хосиятлик суяк бу — хабардор бўл!»

Арасту сўзлар экаи тингламас ким?
Искандар ҳам ноилож ўтирди жим.
— «Кўрайлик, суякми ё олтин оғир,
Тарозуни келтир!» — деди ҳаким.
Тароавуви шу замон келтирдилар:
Бир сенига кумуш, зар тўлдирдилар:
Бир ёнда суяк оғир босиб турди:
Ҳаммаси ҳайрон қолиб ўлтирдилар.

Йиғилди қўшинда бор олтин буткул,
Босарди суяк ётган палла нуқул.
«Ҳазинам етмади-ку! Суяк оғир...
Чорасини топ!» деди энг кейин ул.
Ҳаким олди ердап бир сиқим тупроқ
Ва суякнинг устига сочди шу чоқ.
Бир дамда олтин оғир босиб тушди:
Искандар яна ҳайрон, хаёл тарқоқ.

Шаҳаншоҳнинг бағрини тирнар оғу,
Чидалмайин ҳакимни чақирди у:
«Ҳайратдамай, ақл етмас, қотди бошим,
Маъносини айтиб бер, ай Арасту!»
— Кўз суяги — бу суяк! — деб бошлар сўз,—
Тирикликда ҳеч қачон тўймайди кўз,
Бир сиқим тупроққа ҳам тўяр — ўлса,
Ғазабланма, шаҳаншоҳ, бўлма дилсўз!

Ўйлаб-ўйлаб подшоҳ бошни букди,
Кўзлари косасига ботиб — чўкди.
Йўл солди ўз юртига қўшин ила,
Ўлгунича ўзини-ўзи сўкди.
Сўз тамом, адоқ бўлди ҳангома ҳам,
Беҳуда гап ўйлама, бўлма беғам.
Ору номус сотма умр бозорида—
Очкўз бўлма, одаммас очкўз одам!

Мақтанишининг хайри йўқ, яхши билгин,
Донолардан ўрганиб, амал қилгин.
Ўз баҳонгни ўзингдан ким сўрайди.
Яхши бўлсанг — ёруғлик сочиб келгин!
1901.

АЗИМ ҚИССАСИ

(«Минг бир кеча» эртакларидан)

«Минг бир кеча»дан ўқиб мазмунини,
Ўлан қилиб куйламоқчи бўлдим уни;
Бағдодда Мустафок Сафо деган —
Ўтган экан икки йлгит ога-нини.

Отасин олиб кетиб ўлим бевақт,
Иккаласи меҳнат қилиб, излапти бахт.
Кенжа йигит тикувчи хўп чевар экан,
Мустафоси рассом экан, етук хушхат.

Булар икки элга қилмоқ бўлган сафар,
Бироқ улар кўрмаганди ўзга шаҳар.
Қим мол топса, унисин излаб топар,
Ваъдалашиб, йўлга тушган бир тонг саҳар.

Улар ботир экан, на хавф-хатар билган,
Айрилмоқни чиндан тақдир насиб қилган.
Сафо Чинмочинга¹ етиб келгунинча,
Мустафоси Болсурага² етиб келган.

Ака аввал сўққабошу фақир ўтган,
Тангри қўллаб, касби-кори ривож топган.
Кўп ўтмасдан бола-чақа, уй-жой қилиб,
Бул шаҳарда обрў топган, донг таратган

Дунё топиб, усти бутун, кўзи тўйган,
Не-не гўзал сурат чизиб, касбин суйган.

---

¹ Чинмочин — Ҳиндистонда бир қалъа.

² Болсура — бу ҳам қалъа.

Худойим қўчқордайин ўғил бериб,
Домла ҳам унга Азим деб от қўйган.

Азим ўсди ҳар йил сайин одим ташлаб,
Мадрасада таълим олди, эди ташна,
Кўп йил ўтмай, бу ёш йигит доно бўлиб,
Кенг манглай, очиқ юз бўлди, дили яшнаб.

Азим ота ҳунарига қўйди ихлос,
Отадан ҳам ўтиб кетди, фарзандга хос,
Мустафо кўз юмса ҳамки кунни етиб,
Ювин етим қолмади ёш ниҳол хуллас.

Қаранг, ота ҳунарини қўлга олди,
Отадан ҳам ўтиб кетди, эл тонг қолди.
Харидорлар кундан-кунга кўпайгандан,
Аввалгидан зиёд бойлик — мол тополди.

Азим бир кун дўконида ишлар эди,
Олтин камар, зарбоф тўн-ла бир чол келди.
Не қилмасин бир обрўли кишидир деб,
Азим туриб, таъзим билан салом берди.

Алик олиб қария ҳам саломлашди,
Аста юриб Азимга у яқинлашди.
— Шаҳрингизда мусофирман, эй чироғим.
Ишлар қалай, не қилурсан?— деб сўрашди.

— Ёшлигимдан етим эдим, кўнгли синиқ
Ҳунарим ҳам мақтанарли эмас улуғ.
Эртаю кеч меҳнат қилиб, тиним билмай
Қилар ишим сураткашлик, бўёқчилик.

— Назар солсам билимсиэга ўхшамайсан,
Уддалайсан истасанг ҳар ҳунарни сан?
Ёш жонивгга эртаю кеч кўзни қадаб,
Ишласанг ҳам кунинг унимсиэ ўтар экан.

Чол сўзига аччиғлапти Азим туриб:
— Мунча дағал сўзлайсиэ,— дер аччиқ қилиб,
Гарчи сиздай қорни тўқ бой бўлмасам ҳам
Не қиласиэ ота касбим ерга уриб.

— Хўрламайман, болагинам, зўрламайман,
Эртаю кеч ишлайсанки, мен аяйман;
Кимёгарлик қилар эдим, ўргатардим,
Мисдан олтин ясар эдим, алдамайман.

Кўзинг етса ўрганардинг сен гул ҳунар?
Ўйлайсанми ҳар кимсага, деб, ўргатар.
Ерда қолмас, қулай ҳамда соз ҳунарни,
Оз иш билан анча олтин фойда етар.

Ётгани йўқ молу дунём опиб-тошиб,
Бу сўзларни айтдим, болам, меҳрим тушиб,
Эртагача мис тайёрлаб турсанг агар,
Бу жумбоқни еча олар эдинг шуйтиб.

Энг аввало чинлигига етсин кўзинг,
Ўргатмоқни шарт кўйдим-ку сенга ўзим.
Эртасига худди шунда топишмоққа,
Ваъдалашиб бир-бирига берди сўзин.

Чол кетди-ю бола ҳайроп уйга қайтди,
Воқеани онасига келиб айтди.
Кимё илми борлигини эшитса-да,
Она қалби дов бермади ушбу пайтда.

Мис пақирни олдиға қўй, айтган маҳал,
Олтин бўлса, бойлик ошар, яхши бу ҳол.
Ёлғизгинам, не қилсанг ҳам эҳтиёт бўл,
Шум жодугар чиқмасин у нотаниш чол.

Бола деди: «Ҳақ олдида банда ожиз,
Бўлса ёлғон хору зор бўлуш шаксия,
Агар бунинг тағ-тубига етолмасак,
Алам билан пушаймонда қолмайлик биз».

Не қилса ҳам бола шу кун ухлолмади,
Чол сўзининг мазмунига етолмади.
Мис пақирни олиб, шу кун барвақт туриб,
Дўконига эрта борди, кеч қолмади.

Чол ҳам худди шу чоқ бўлди ҳозир-нозир,
Халтачадан босқон олди, олди кўмир.
Иккаласи саломлашиб бўлгандан сўнг:
«Мисинг қайда, болам» дея кўрди тадбир.

Кўмирга ўт қўйиб, кўрди декча — қозон,
Мис пақирни букиб, солди унга шу он,
Тобга келиб мис эриган кезида чол
Қон-қора бир дори олди халтачадан.

Тез олдию у дорини мисга солди,
Қозон қайнаб шу ондаёқ мис чайқалди.
Не биландир уни бир оз қориштирагач,
Олтин қилиб, совутиб, сўнг қўлга олди.

Қўлидаги олтинини унга берди:
— «Заргарларга бориб кўрсат, болам энди.
«Олтин эмас» деб бир кимса айтолмайди,
Алдайдиган одатим йўқ, айнимайди.

Олтинларни олиб бориб элга кўрсат,
Тангри кўллаб, ишни ўнгдан келтирса бахт,
Ихлос билан мени йўқлаб қолсанг агар,
Тополасан мени анов боғдан фақат».

Азим чоғди олтинларни ола солиб,
Не-не бойлар уни кўрди кўлга олиб.
— «Асл олтин, тоза олтин экан-ку деб,
Ким кўрмасин, айтишади ҳайров қолиб.

Уч минг уч юз тилла пулга қайтди сотиб,
Онасига олиб келди қулоч отиб.
Онаси ҳам:— Уша чолни чақир,— деди,—
— Кетсин ахир уйимиздан нон-туз тотиб.

Ваъдалашган боққа кириб борди Азим,
Чол учради, ўтирарди, солса разм.
— Эй отажон, қилган ишинг ҳақ — рост экан,
Нон-туз тотиб кетишингни этдик жазм.

Сўнг бир ҳовуч тилла берди Азимга чол:
— «Сенинг ҳам ўз молинг,— деди,— мендаги
мол.

Кўнгил ёзиб, чақчақлашиб ўтирайлик
Турли-туман қимматбаҳо шароб ҳам ол.

Ййраб-лшнаб отамлашсак икков фақат,
Баҳри-дилнинг очилади бўтам, албат.
Онагни ҳам бирор жойга юборақол,
Сенга бу кеч сирларимни айтмоғим шарт.

Кун ботгунча кўнглинг бўлма, қўлай айтиб,
Қош қорайгач мен келаман яна қайтиб.
Ёйиш-ичиш орасида айтар сўз кўп,
Тағин биров эшитмасин уйда ётиб».

Азим кедди бозорларда, ўта хушвақт,
Турли-туман шароб олиб келтирди тахт.
Олтинларни кўргандан сўнг онаси ҳам
Таскин топиб, қўшнисига кетди барвақт.

Ғамлаб мева, позу-неъмат, шароб — майин
Азим қувнар олтин жиринг этган сайин.
Уйларига ҳеч кимсани киритмасдан,
Чол келгунча ясаптириб турди жойин.

Қош қорайган чоқда чол ҳам етиб келди,
Азим чаққон эшик очди, юриб-елди.
Азимни у гўё яқин фарзанд билиб,
Жилмайганча сруғ юзла уйга кирди.

Бу чол кўздан кечирмаган жой қолмади,
Бир Азимдан ўзга жонни тополмади.
Ортиғича чолга баҳо берган Азим:
— Нега мунча қарайсиз?— деб гап олмади.

Вақтин чоғлаб сўзлайди чол тўхтов билмай,
Таъзим қилиб Азим турар, тинглаб, жилмай.
Ош ейилиб, қўл ювилиб бўлгандан сўнг
«Майин келтир» деб имлади, парво қилмай.

Қадимдап бир одат бор, ҳануз яшар,
Русми, немис, дунёдаги борки башар.
Овқатдан сўнг мевадан қилган шароб —
Соғлиққа фойдали деб сипқаришар.

Шаробли шишаларга патнис тўлди
Бир-иккита жонон қадаҳ тайёр бўлди.
Паста-баланд сўз отишиб, қаҳ-қаҳ уриб,
Чўқишдилар пиёланинг ўнги-сўли.

Мийиғида кулган бу чол кўп қув чол-ди,
Содда Азим тез аяча кайф суриб қолди.
Чўқиштириб май косалар алмашингач,
Жодугар чол май қадаҳга дори солди.

Фирибгар чол кўпдан шундай қилар экан,
Кўлнинг ҳаёт томирига болта урган.
Дори солган майни бехос ичгандан сўнг,
Ярим тунга бориб Азим ҳушдан кетган.

Шунда шум чол деразадан ҳуштак чалди,
Тўрт йигит тобут олиб кира қолди.
Азимни шу тобутга солишди-да,
Кўтаришиб ташқари юра қолди.

Азимни маст қилганидан кўнгли тўлди,
Эшик ёпар экан кўрди ўнгу сўлни.
Сўнгра маҳкам бекитди-да, олт урган чол:
— Юринглар,— деб икки кўзи йўлда бўлди.

Кўм-кўк депгиз соҳилида қалин камини,
Қамишзорда кема турар чолга тақини.
Азимжонни шу кемага солишди-да,
Сузиб кетди, бошланиб тез эшкак эшиш.

Қанотида ўттиз чоғлик йўлдоши бор,
Тонг отгунча бул шаҳардан кетди олис.
Эл уйғонди, эрта билан кампир келди,
Болажонин йўқолганин кўнгли билди.
Фарёд чекди, йиғлади не қилсин шўрли,
Еш Азимнинг ҳолини баён этай эвди.

Азим ҳушга келди расо эрта тушда,
Азия бошин кўрди хавфу-хатар ишда.

Кўл-оёғи кишанланган ётар танҳо,
Гўё темир қафас турар эди устда.

Кўзағалди-ю, ўрнидан ул аранг турди,
Турганидан ўна туллак чолни кўрди:

— Оқсоқол, одам шундай иш қиларми,
Онамдан ҳам айирдингми?— деб оҳ урди.

— Кўзингни оч, эсингни йиғ бас, ўйнама,
Мени сен ўз диндошинга деб ўйлама.
Отаппараст динидаман, динимга кир,
Мендан кўрқма, хавф-хатардан ҳеч сўйлама.

Нодон бўлма айтиб қўйдим мен бир жарра,
Гар кўнмасанг кунда ейсан бир юз дарра.
Минг бор жонинг бўлганда ҳам қутулмайсан,
Билиб қўйки, шафқатим йўқ, сенга зарра.

Бола айтди: «Диним учун бўлай қурбон,
Чўқинмайман ўтинга мен, куйдирма жон.
Ҳақ йўлида минг розиман шаҳид ўлсам,
Кўрқади деб умид қилма, сен беимон».

Ечинтириб болани, тез яланғочлаб,
Роса урди юз дарранг қулочкашлаб.
Тишини-тишига қўйди бола, гинг демади,
Бир озгина ҳушсизланди, ўзини ташлаб.

Ёмонликни хуш кўрмади ҳақнинг ўзи,
Сел куйилиб, тим қорайди кўкнинг юзи.
Бола боғли ётганича қола берди,
Чол кемада кетди қурғур, қора юзли!

Туни билан ухлашмади, сира мизгелб,
Сув тариллаб, тўлқин уриб, шамол пзғиб.
Сув тўкишиб, тонг отгунча шолпиллашиб,
Ўттиз қули ҳолдан кетди, сувда юзиб.

Қуллар бирга тўпланишди бош қўшишиб,
— «Бу ҳолатда ўламин» — деб қолди шошиб.
Ҳаммаи шу кунга солган шум такани
Ёқасидан тутишдилар қаҳри ошиб.

— Ота, ўйлаб иш қилмайсиз анвал бошдан.
Жонни аяб кочмас эдик қора тошдан,
Олло бизнинг ишимизни хуш кўрмади,
Халос этиб, розилик ол банди ёшдан.

Қўлин ечиб, розилик ол, кишанни уз,
Қани, тез бўл! Нима дейсан, вақт тигиз?
Бу талабга ён бермасанг, ахир ўлдик.
Сени сувга ташламоққа шай турибмиз!

Чол бу сўзга ёқа ушлаб ҳайрон қолди,
Не қиларин била олмай ўйга толди.
Ўттиз қулнинг авзойини пайқагандан,
Кишанларни қўл-оёқдан ечиб олди.

Чирогим деб, бўйнига қўл ташлар шу чоқ,
Ёлғондакам кўзда ёши мунчоқ-мунчоқ.
— «Болагинам, мастлик билан қилипман», —
деб,
Сўздан тониб, яна қўйди ҳийла — тузоқ.

Оқ кўнгилли йигит эди бизнинг Азим,
Ўйлар: «Нега шундай бўлса ийманди жим.
Мастлик билан қилса қилган чиқару, — деб.
Ёш эмасми, — керак, — деди, — ишонишим.

— Кечдим сепи, қилган бўлсанг мастлик қи-
либ!

Кекса тулки: «чирогим» деб, турар кулиб.
Шамол тиниб, қуёш чиқди аввалгидай,
Қарангки, кетди ҳарем қулф уриб.

Сув кечмагап йўргадайн топшиб-шошиб,
Азлмжонни сийларди чол таом ташиб:
Ўттиз қул ҳам «жўн одамга ўхшамас» деб,
Чин юракдан хизмат қилар ин талашиб.

Бир маъзилда чол гап отди: «болам, тўхта,
Мисли олтин қилар дори анов ёқда.
Унчалик кўз узоқ эмас, яқин ерда,
Боплаб олиб қайтсақмикан, не дейсан, ҳа?»

«Не ҳам дердим» деди бола бештиёр,
Чол кувонди ич-ичидаи тағни бисёр.
Бош устида югурдакдек қилди хизмат,
Маккорлиги авяга мишиб бу ҳийлакор.

Тез орада бир соҳилга келди етиб,
Чол жўнади, Азлмжонни ҳамроҳ этиб,
Бир ноғора ётар экан, чалган эди,
Елмоялар¹ чикди ерни дупирлатиб.

Уч мойни чол ушлади минип учун,
Бирисига озиқ-овқат ортди бутун.
Иккаласи иккаласи миниб олиб,
Ногорани йўлда қўйиб кетди шу кун.

Елмоялар келишади елдек учиб,
Чол бир ёққа қараб келар нелар билчиб.

¹ Е л м о я — учқур туя.

«Булут каби баландликни кўряпсанми?
Ана шунда, болам,— дейди, чол сўз очиб.

Аслида у Кўҳиқофдир, булут эмас,
Катта тоғнинг бериги ўнг ёғи, халос.
Биз қидирган дори ўша тоғ бошида,
Бургутдайин тездан олиб қайтолсак бас».

Туни билан йўл юришиб тонг отипти,
Худди уйдаи бир нимадир ярқ эттипти.
— Бу нимаси?— деб сўраган экан бола,
Тура сола қочганича чол кетипти.

— Бу нима?—деб такрорлапти Азим шўрлик,—
Қочасанки, нечун ахир бу понкўрлик?
— Эй чирогим, бу жой асли хатарли жойи,
Ёвуз деб бор, қилар иши фақат зўрлик!

Қамчи босди чол шу сўзин бўлгач сўйлаб,
Кетди у олдиндаги дарё бўйлаб.
Соҳил бўйлаб, йўл юрса ҳам, мўл юришиб,
Тушда тоғда тўхтадилар, макон айлаб.

Чол олдинда, бир қояда, тўхтаб шу он,
Озиқ ортган елмойни этди қурбон.
Ичин ёриб, ичак-чавақ, ўпка бағрин —
Қорнигача қолдирмасдан олди чаққон.

Азимжонга чол арқону хайжар берди,
— Терига сен кириб, бир оз ётгин!— деди —
Устингдан мен тикиб бўлгач бекинаман,
Тоғ бошида турган Семурғ бизни кўрди.

Семурғ келар кетганимдан кейин бир оз,
Човут солиб сўнгра этар баланд парвоз.
Тепаликка қўнғач бирдан ёриб чиққин,
Сендан чўчиб теридан у кечади воз.

Тоғ бошида бордир қора, майин тупроқ,
Фурсатни бой бермай тўлдир қопни тезроқ,
Қоп тўлганда боғлаб уни тушир пастга,
— Сени ечиб олгунимча шошма бироқ.

Шундан кейин арқонингни тошга бойла,
Тушадиган бирор қулай ерни сайла.
Арқонингдан ушлагинда туш сирғаниб,
Иложки йўқ, қилинмаса бундай ҳийла.

Қанор олди, ханжар олди шунда Азим,
Бу сўзларни уқди барин солиб разм.
«Эркатойим, айтганимдан янглишма» деб
Чол ҳам ҳаддан зиёд қилар эди таъзим.

Азим бўйин товламади, ўтарди вақт,
Юрагида орзулари эди қат-қат:
«Таваккал» деб терига у кириб ётди,
Пешонага ёзилгани бўлар ғафат.

Чол терини чандиб, тушди югурмоққа,
Қочиб кетди шох-шабба мўл турган ёққа:
Кўкда Семурғ гир айланиб, шўнғиб шу он,
Човут солиб кўтарилди яна кўкка.

Шунда Семурғ қон тошга қўнди бориб,
Азим ботир чиқа келди ичин ёриб,

Тирик одам боласини кўрган бу қуш,
Чўчягандан кетди ўзини четга олиб.

Азим чиқди тоғ бошига, алап-жалап,
Кўрса турар эди туфроқ, қоп-қора ранг.
Қоп тўлиши билан курмак қилиб боғлаб,
Отасига туширадди бола арап.

Ҳалиги қоп чол қўлига боргач етиб
Қасамхўр чол мол-дунёга қолди ботиб.
Зил-замбил қоп ерга тушгач, динсиз кофир,
Арқонни ҳам олиб кетди юла-тортиб.

•
Арқондан априлганча Азим қолди,
— Арқонимни нега олдинг?— деб дод солди.
— Талай жонни шу кулфатга солганман — деб.
Орқасига қарамасдан чол йўл олди.

Бетанилишиг динсизлигини Азим билди,
Шум чол нарво қилмай кетди, юз ўгирди.
Бу кофирнинг қайтмаслиги аниқ бўлгач,
Югурганча қоя бўйлаб йўл қидирди.

Ишондики, қутулмоқнинг йўли йўқ ҳеч,
Қоринг очди, кўзда ёши, йўқ танда куч.
Бир нимадир — емиш топиб еб олди-ю,
Тақдирдаги бўлар деди, эртами — кеч.

Қуёш ботди, бир жой топиб Азим ётди,
Қош қорайгач қўрқинч, шов-шув қанот қоқди.
Қараса ўт пуркар эмиш аждаҳолар,
Шунда ҳам у бир оз мизғиб, ухлаб копти.

Уйқусидан чўчиб кетиб уйғонди тез,
Қарасаки, аждар келар, вақт тигна,
Не ҳам бўлса таваккал деб, туриб даяди,
Ханжар билан қоқ бошига урди шу кез.

Зарб етиб ўзи нари учиб кетди.
Зўр дарахтни кўриб эди, шунга етди.
Баландроқда бўлганим соз деб, ўйланиб,
Ўша туни шу дарахтни макон этди.

Бирмунча вақт мизғиди-ю, ухлаб қолди,
Толққан-ку, чарчаган-ку, кеч уйғонди,
Қарасаки, аждаҳолар кўриямас ҳеч
Ўзп чолган аждарини таппи олди.

Тирик бўлса ётарми?— деб, этди хитоб,
Ўлган деган ўй хаёлдан ўтди шу тоб.
Дарахтдан тез тушиб, шу дам аждахога
Ханжарини қўлга олиб етди пштоб.

Яқин борса, ётар эди аждар ўлиб,
Яратилган экан шундай катта қилиб.
Шилиб олиб, терисидан тасма ясаб,
Кунга ёйиб қуритарди кўнгли тўлиб.

Тасмалардан ясай олди узун арқон,
Азим ботир тушмоқ учун топди имкон.
Бир учини тояга боғлаб туширғанда,
Арқони ҳам мўъжизалига етди шу он.

Азим ботир таваккал деб, жондан кечиб,
Арқон тутиб кетди шунда дастга тушиб.

Қарагат еб, тоғ олма еб, сувга қониб,
Дарё бўйлаб кетди чунов қушдек учиб.

Тўрт кун юриб, ахир ярим йўлдан ошди,
Шу кун олтин қаср кўрди, завқи тошди.
Тоғдаги қандай таваккал деб тушган бўлса,
Қасрга тоғ юрак билан қадам босди.

Дарвозадан ичкарига кирди шошиб,
Бир уйдан сўнг иккинчига ўтди ошиб.
Гаплашишга бирор кимса топа олмай,
Сўнг тўрдаги уйга кирди эшик очиб.

Икки сулув қиз ўтирар тўри уйда.
Бундай сулув туғилмаган бутун элда.
Иккаласи сатранж ўйнаб, билмай қолди,
Азим кириб тура қолди ўрта ерда.

Бош кўтариб иккала қиз буни кўрди,
Лол бўлишиб, тонг қолишиб ҳолин сўрди:
— Яхши одам боласига ўхшайсан-ку,
Нега чолнинг жодусига ўзни урдинг?!

Сўз бошлади Азим, қизлар бергач сўроқ:
— Мен бир ғариб, бечораман юрган саёқ.
Аввалида бошдан ўтган воқеани
Айтиб берди битта қўймай бошдан-аёқ.

Қизлар тинглаб турди, бериб зўр эътибор,
Билишдилар Азимга эл қайси дёр.
Раҳм қилиб дейишдилар: «Жигар бўлгин, —
Бор иложни қилғусмиз, бизлар тайёр!»

— Хўп, майлига, ундай бўлса, опаларим!
Тортмоқдаман бу дунёнинг жафоларин.
Соғинганда ўа элимга юборгайми,
Сўрасангиз, марҳаматли оталаринг?

— Кўнгилни тўқ тут, совутма асло биздан.
Худо ҳаққи ваъда бердик дилимиздан.
Хоҳлаганча тургин бизнинг қошимизда,
Кетар бўлсанг — бу иш бизнинг қўлимизда!

Ёр тутмаймиз сени жигарпора дедик,
Дўст йўлида сenga чиндан меҳр қўйдик,
Бир умрга бизнинг билан қолмасанг ҳам,
Кетар бўлсанг у ёғин ҳам тамин едик.

«Хўп бўлади» дейишди-ю, шарт боғлашди,
Дўстлик ишын боғлаш учун ўртоқлашди.
Учаласи нурдайн оқ кўнгил билан.
Ваъдалашиб жигарларча қучоқлашди.

Ухшаши йўқ бу саройда яшаб хушвақт,
Бахти кулиб, Азим топди кучу қувват.
Қизлар депти «истаганча ўйнаб-кулгин,
Бироқ анов уйгагина кирма фақат».

Қизлар кетиб, бир кун у қолди ёлғиз,
Солмаганди қизлар дилга шубҳали из,
Ёш эмасми, туш пайтида ман этилган
Уйга кирди, дейилса ҳам кирма ҳаргиз.

Кирса нарёқ бир боғдирки, пуркарди ис,
Ўртасида ялтирайди мармар ҳовуз.

Мевазорки, бутоқлари ерга тегар,
Булбул сайрар, таърифига тил ҳам ожиз.

Боқса гўё марваридлар тўлиб турган,
Парвопая бўлиб қолар бунни кўрган.
Азим ботир тўёлмасдан қараб турса,
Қушлар кўниб, дов-дарахтлар қарсак урган.

(Достон битмай қолган).

1887.

Мундарижа

Шеър ва поэмалар

- 3 Улан.
МИРТЕМИР таржимаси
- 6 «Гўдак учун бешиги — каттакон олам...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 7 Бургутчи.
УЙГУН таржимаси
- 10 «Ярқироқ оқ кумушдай...»
УЙГУН таржимаси
- 12 «Ешликда билим излаб...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 13 «Қаридик, гамга ботдик...»
УЙГУН таржимаси
- 15 «Қаридик, гам битмай, кўнайди армон»
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 17 «Бойлар юрар...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 18 «Кўнглим қолди дўстдан-да...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 20 «Адашганинг олди — жўн...»
ЖУМАННЁЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 22 «Буз болалик чинакам гўзая даврон...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 24 «Пигитлар, ўйин арзон...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 28 «Бозорга қараб турсам, ҳар ким борар...»
УЙГУН таржимаси
- 29 «Илм тонмай мақтайма...»
УЙГУН таржимаси

- 32 «Сабрсиз, орсиз эриичак...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 35 Куз
МИРТЕМИР таржимаси
- 36 «Ез кетди, қишнинг боши...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 38 Қиш
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 40 «Вафот этса яқин дўст, гамли динсон...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 42 Кўламбойга
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 43 «Қалбингда ўтнинг бўлса...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 45 «Мен ўлани ёзмайман эрмак учун...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 47 «Аввалдан бир совуқ муз — ақл зийрак...»
УЙҒУН таржимаси
- 48 Ингит сўзи.
УЙҒУН таржимаси
- 50 Қиз сўзи.
УЙҒУН таржимаси
- 52 «Нақ билакдай сочи унинг...»
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 53 «Эм тополмай...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 55 «Ўзгага кўнглим тўйсан...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 57 «Ошга, тўйга бораркан...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 59 «Ёшлик ўти ёлқинланиб...»
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 61 Кўклам.
МИРТЕМИР таржимаси

- 63 «Кўзимнинг қораси...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 66 «Юрак, тепма, тепган билан...»
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 67 «Хўп, ишонай, увайин...»
РАЗЗОҚ АБДУРАШИДОВ таржимаси
- 69 «Етиб қолди куз фасли ҳам...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 70 «Баъзи ўемир замондошлар...»
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 71 «Севги тили — сўзсиз тил»
МИРТЕМИР таржимаси
- 72 Абдурахмон хасталаниб ётганда
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 75 «Талай сўз бундан бурун кўп айтганим»
УЙҒУН таржимаси
- 76 «Оч киши юпанурми»
МИРТЕМИР таржимаси
- 78 «Ешлик ўтди, билдингми?»
МИРТЕМИР таржимаси
- 79 «Кўланка бўй узайтиб...»
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржима
- 80 «Табиат ўлар балки...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 81 «Молга дўстининг дўсти йўқ...»
УЙҒУН таржимаси
- 82 «Туққан ота-она йўқ...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 83 «Гоҳ бегоҳат кутасан...»
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 84 «Бир гўзал қиз бўлибди хон қўлида...»
УЙҒУН таржимаси
- 86 «Кўк ола булут...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси

- 87 Хотини билан Масақбой.
ЖУМАНИЕЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 89 «Кўк тумандир...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 91 «Кимдир сени кўпик сочиб кўп мақтади»
АСҚАД МУХТОР таржимаси
- 92 «Тану жонга тарқалар...»
МИРТЕМИР таржимаси
- 94 «Мен нома ёзмаи...»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 95 «Елсиз тунда ёруғ ой...»
УЙҒУН таржимаси
- 96 «Қуввати ўтдай бурқираб...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 97 «Шум дунё тўнаб ётир...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси
- 98 «Номим одам бўлган сўнг»
МИРТЕМИР таржимаси
- 99 «Мен кўрдим узун қайин кулаганини..»
УЙҒУН таржимаси
- 100 «Кун ортидан кун тугар»
С. ХУДОЙБЕРГАНОВ таржимаси
- 101 «Хаста юрак тенди аста-секин»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 102 Юрагим меннинг кирқ ямоқ...»
РАЗЗОҚ АБДУРАШИДОВ таржимаси
- 103 «Нурли осмонга интилиб ўгансан сен»
МУҲАММАД АЛИ таржимаси
- 104 «Юрагим, исни сезасан...»
УЙҒУН таржимаси
- 106 «Қуёшни вақт итариб...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 107 «Уиламан» дегани кўнгиля учун...»
СУЛТОН АКБАРИЙ таржимаси

- 108 «Барги сўлиб қолган...»
ЖУМАНИЁЗ ЖАББОРОВ таржимаси
- 109 «Юрак — денгиз...»
РАЗЗОҚ АБДУРАШИДОВ таржимаси
- 110 «Жим-жим кўнглим, жим кўнглим...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 112 «Ярқ этмас, қаро кўнглим...»
УЙҒУН таржимаси
- 113 «Тулпордан...»
УЙҒУН таржимаси
- 114 «Тойга миндик...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 116 «Ўз айбимга кўз солиб...»
ҒУЛОМ ШОДИ таржимаси
- 118 Маъсуд. Поэма.
УЙҒУН таржимаси
- 123 Исқандар. Поэма.
МИРТЕМИРШИНГ эркин таржимаси
- 128 Азим киссаси.
ҲАКИМ ХУҶАЕВ таржимаси

На узбекском языке

АБАЙ

СТИХИ

Редактор

МИРТЕМИР

Рассом

Э. ИСҲОҚОВ

Расмлар редактор

Г. ФРОЛОВ

Техн. редактор

М. МИРҚОСИМОВ

Корректор

Ш. ЗУҲРИДДИНОВ

БОСМАХОНАГА БЕРИЛДИ 29/IV 1970 й.
БОСИШГА РУХСАТ ЭТИЛДИ 25/VI 1970 й.
ФОРМАТИ 70×90¹/₁₆
БОСМА Л. 4,75.
ШАРТЛИ БОСМА Л. 5,56
НАШР Л. 3,32.
ТИРАЖИ 10000.
ФАФУР ФУЛЛОМ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САНЪАТ НАШРИЕТИ.
ТОШКЕНТ, НАВОИЙ ҚўЧАСИ. 30.
ШАРТНОМА № 40—70.

ЎЗБЕКИСТОН ССР
МИНИСТРЛАР СОВЕТИ
МАТЕУОТ ДАВЛАТ
КОМИТЕТИНИНГ
ПОЛИГРАФКОМБИНАТИДА
№ 1 ҚОРОЗГА БОСИЛДИ.
ТОШКЕНТ.
НАВОИЙ ҚўЧАСИ. 30.
1970 йил. ЗАКАЗ № 30. БАҲОСИ 73 т.

А 12

Абай

Шеърлар ва поэмалар. Т., Гафур Фулом номидagi адабиёт ва санъат нашриёти, 1970.
152-бет.

Абай. Стихи.

С (Қоз.)

Индекс 7-4-3.